

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce
Mezinárodní sociální a humanitární práce

Dominik Solovský

*Využitelnost konceptu green care z pohledu soukromých zemědělců
v České republice*

Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Miloslava Šotolová
2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl v seznamu literatury.

V Olomouci dne 25. 5. 2020

Solovský Dominik

Poděkování

Děkuji všem, kteří mě podporovali při tvorbě této bakalářské práce. Děkuji svojí rodině a své úžasné přítelkyni, která se mě vždy snažila psychicky podpořit. Velký díky také patří mé vedoucí práce paní Mgr. Miloslavě Šotolové, která mi vždy s laskavým srdcem poskytovala zpětnou vazbu, připomínky a cenné rady, díky kterým jsem mohl tuto práci vytvořit.

Obsah

ÚVOD	1
1 GREEN CARE	2
1.1 DEFINICE GREEN CARE.....	2
1.2 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V NIZOZEMÍ	4
1.3 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE.....	6
2 JAK GREEN CARE SOUVISÍ S CÍLI SOCIÁLNÍ PRÁCE	8
2.1 SOCIÁLNÍ PRÁCE A JEJÍ CÍLE	8
2.2 SOCIÁLNÍ PRÁCE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ.....	9
3 ZEMĚDĚLSTVÍ	12
3.1 DEFINICE ZEMĚDĚLSTVÍ.....	12
3.2 TYPY ZEMĚDĚLSTVÍ DLE PŘÍSTUPU K HOSPODAŘENÍ.....	13
3.3 TYPOLOGIE ZEMĚDĚLSTVÍ PODLE VELIKOSTI PODNIKU	16
4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	20
4.1 VÝZKUMNÝ CÍL A VÝZKUMNÁ OTÁZKA	20
4.2 POPIS VÝZKUMNÉ METODY	20
4.3 TECHNIKA SBĚRU DAT	21
4.4 VÝBĚR VÝZKUMNÉHO SOUBORU	22
4.5 ETICKÉ LIMITY VÝZKUMU	23
4.6 ANALÝZA ROZHovorŮ A JEJICH KÓDOVÁNÍ	23
5 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	25
5.1 POVĚDOMÍ A PŘEDSTAVA O KONCEPTU SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ.....	25
5.2 POŽADAVKY PRO ZAVEDENÍ SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ	29
5.3 REALIZACE SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ NA JEDNOTLIVÝCH FARMÁCH.....	32
5.4 SHRnutí VÝSLEDKŮ	36
ZÁVĚR	38
BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM:	39

Úvod

Hlavním tématem práce je propojení dvou světů. Prvním z nich se svět sociální práce, který jsem se rozhodl studovat na VoŠ Caritas a CMTF UP Olomouc. Sociální práce je mi velmi blízká a vnitřně cítím, že je to ten směr, který by mě mohl naplňovat. Druhým světem je svět zemědělství, který je mi blízký už od samotného dětství. Práce na farmě, kontakt s přírodou a jízda traktorem má rovněž místo v mém srdci, protože pocházím z rodiny, která má své hospodářství. Z těchto podmínek vycházím a při položení osobní otázky, zdali existuje ono propojení sociální práce a zemědělství mi jednou přišla odpověď konceptu sociálního zemědělství.

Díky zahraniční praxi, kterou jsem absolvoval v Nizozemí na sociálních farmách jsem si mohl uvědomit, že koncept sociálního zemědělství má smysl a doopravdy funguje. Má osobní zkušenost mě inspirovala natolik, že jsem se rozhodl na toto téma napsat bakalářskou práci. Očekávám, že tvorba bakalářské práce mě osobně obohatí a pomůže mi ještě více porozumět danému tématu.

Protože, je sociální zemědělství v akademickém prostředí VoŠ Caritas velmi známé, rozhodl jsem se po konzultaci se svojí vedoucí práce k netradičnímu výzkumnému šetření. Rozhodl jsem se zaměřit na soukromé zemědělce a položit jim několik otázek o konceptu sociálního zemědělství.

V teoretické části představuji koncept green care a jeho realizaci v zahraniční i tuzemské praxi. Dále pak uvádím sociální práci a východiska spojená se zaváděním sociálního zemědělství v prostředí českého zemědělství. V poslední kapitole představuji české zemědělství a různé způsoby zemědělství, které pomohou pochopit optiku realizace zemědělství u nás.

Pro svou výzkumnou část jsem se rozhodl uskutečnit kvalitativní výzkum, kde pomocí polostrukturovaných rozhovorů zjistím, co si zemědělci o tomto konceptu myslí. **Cílem této práce je:** zjistit, jak soukromí zemědělci vnímají využití konceptu green care na svých farmách. Od výzkumu očekávám, že přinese nové informace z pohledu soukromých zemědělců o tom, jestli by pro ně sociální zemědělství bylo zajímavé a uvažovali by o jeho zavedení. Tento výzkum by mohl přinést poznatky, které by sociální práce v českém prostředí mohla využít k tomu, aby porozuměla současné situaci zemědělců a v případě zamýšlení systematictějšího zavedení konceptu sociálního zemědělství využila zjištěných poznatků této práce.

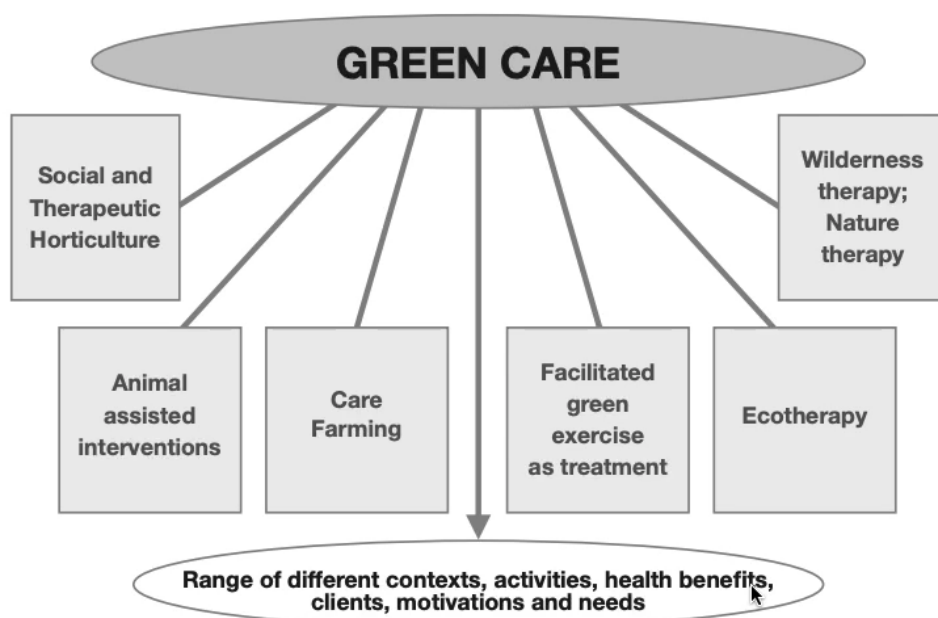
1 Green Care

Cílem této kapitoly je představení konceptu green care. Pro účel této práce se zaměřím na téma sociálního zemědělství, a to z důvodu toho, že ve výzkumné části budu respondentům pokládat otázky na toto téma. Zpočátku bude definován koncept green care a dále bude následovat přehled zavedení sociálního zemědělství v Evropě se zaměřením na Nizozemí, ve kterém je myšlenka green care nejrozvinutější. Posléze bude představena situace sociálního zemědělství v České republice a způsoby její realizace.

1.1 Definice green care

Sempik a kolektiv představují koncept green care jako zastřešující pojem několika přístupů. Patří zde: animoterapie, ekoterapie, zooterapie, sociální a terapeutické zahrady a posledně sociální zemědělství. Rozdělení daných přístupů ztvárňuje i obrázek č. 1, který graficky rozděluje tyto přístupy (Sempik a kol., 2010, s. 27).

Obrázek č. 1: Green care a jeho rozdělení

Obrázek 1: Green care a jeho rozdělení (Sempik, J., Hine, R. and Wilcox, D. eds., 2010, s. 14)

Green care lze přeložit jako „zelená péče.“ Ve všech výše zmíněných formách se zaměřuje na výhody, které příroda dokáže poskytnout. Profitovat z toho mohou téměř všechny cílové skupiny, kterou jsou jakýmkoliv způsobem znevýhodněné a ohrožené sociálním vyloučením. (Sempik a kol., 2010, s. 21). Sociálním vyloučením se podle zákona o sociálních službách

rozumí jako: „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace,“ (zákon č. 108/2006 Sb.). Na řešení problematiky sociálního vyloučení se zaměřuje sociální práce v green care, která je popsána v kapitole 2.2 této bakalářské práce.

Green care je založeno na přímém kontaktu s přírodou, která je pro každého člověka důležitá a velice často přehlížena v současném moderním světě. Lidé ale mohou najít útěchu v přírodě, v prostém kontaktu s ní a ve starání o zvířata a rostliny. Přímý kontakt s přírodou má i pozitivní vliv na blahobyt, psychickou a duchovní pohodu daného člověka (Sempik a kol. 2010, s. 9).

Mezi limity konceptu sociálního zemědělství je možné zařadit situace, které jsou v přímém rozporu s myšlenkou sociálního zemědělství ze strany klienta. Jedná se o různé fobie, strachy ze zvířat, rostlin nebo otevřeného prostoru. Alergie, slabá imunita či specifické zdravotní situace, jako například otevřené rány, jsou možnou překážkou k setrvávání a práci na farmě (Moudrý a kol., 2018, s. 12). Diplomová práce Píchové odhalila až šest limitujících faktorů v prostředí sociálního zemědělství. Prvním z nich bylo možné nedostatečné technické zázemí farem, které mnohdy bylo způsobeno podceněním strategického plánování farmy u samotného počátku vzniku farmy. Druhým problémem bylo časté podcenění pracovních schopností klientů spojené s mnohdy neočekávanými jevy jako je častá nemocnost a časová tíseň, doprovázející snahu dokončit požadované objednávky. Jako třetím nalezeným limitem byla přílišná administrativní zátěž s nezbytnou vícezdrojovostí sociální farmy a s tím spojený strach z nepokrytí finančních nákladů a ztráty pracovního místa. Mezi poslední dva limitující faktory, které je možné najít v prostředí sociálního zemědělství je nedostatečná koordinace pracovních úkolů na pracovišti a mnohdy také absence sociálního pracovníka a celková nejasnost jeho role na farmě (Píchová, 2019, s. 115-117).

Na druhou stranu mezi přínosy sociálního zemědělství patří obrovský počet podpůrných a rozvojových vlivů, které mohou klientovi pozitivně změnit život. Jedná se o samotné venkovské prostředí, kde čas běží jinak. Klient všemi smysly „osahává“ své prostředí. Díky pracovnímu rytmu získává pracovní návyky. Kontakt se zvířaty a péče o rostliny mohou rozvíjet jeho pocit sebehodnoty a užitečnosti a také odpovědnosti za svěřený úkol. Dále je i silně podporována sociální stránka klienta. Týmová práce je samozřejmostí; spoléhání se na sebe navzájem je nezastupitelnou součástí dne. Díky společné práci se mohou rozvíjet i komunikační dovednosti klienta, které jsou podporovány zcela bezprostřední vzájemnou interakcí. Zemědělec zde vykonává kontrolní a podpůrnou funkci v klientově každodenní práci na farmě. Přínos sociálního zemědělství lze orientovat do prostředí celého venkova. Forma

extenzivního zemědělství umožňuje flexibilně reagovat na problémy ve společnosti. Může vytvořit nová pracovní místa a podpořit tak sociální integraci skupiny osob či jednotlivce. Sociální farma je i podpůrným prvkem společnosti a umožňuje tak oživení venkova, který je ohrožený migrací lidí do velkých měst. Snaží se podporovat místní vztahy a komunitu tím, že upřednostňuje nakupování regionálních výrobků a zároveň i ona sama produkuje vlastní výrobky (Hudcová, 2015, s. 29-31).

1.2 Sociální zemědělství v Nizozemí

Sociální zemědělství v Evropě se rozšiřuje čím dál více. Ačkoliv stále není mezi všemi státy stanovená obecná definice sociálního zemědělství, stále je zde několik způsobů, jak se sociální zemědělství označuje. Označení (farming for health, green care, social farming) vyjadřuje způsob využití zemědělství pro sociální účely. Je to především z toho důvodu, že sociální zemědělství má jak tradiční, tak i novodobý koncept. Vychází totiž z tradičních venkovských svépomocných systémů, které bývaly už dříve dobře vybudovány ve venkovském prostředí, ještě než nastala celková modernizace zemědělství a vznikl welfare systém. Od konce 2. světové války se zemědělský sektor výrazně změnil a to především využitím nových technologií, mechanizací a používání chemických prostředků, které vedly k rapidnímu zvýšení produkce. V současnosti se jedná jen o radikálnější převzetí tohoto konceptu do současné doby. Sociální zemědělství jako takové přejímá optiku multifunkčního zemědělství. Cíle multifunkčního zemědělství je zaměření se na zdraví, zaměstnanost a vzdělání nebo terapii. Zemědělství jako takové nabízí lidem příležitost zapojit se v různorodých rytmech dne či roku, kde mohou pozorovat růst a produkci potravin a práci s domácími zvířaty. Hlavní funkcí sociálního zemědělství je prevence nemocnosti, inkluze a lepší kvalita života (Di Iacovo a O'Connor, 2009, s. 11-12, 23).

Sociální zemědělství je v **Nizozemí** nejvíce rozšířený sektor v oblasti multifunkčního zemědělství. Od roku 1990 se Nizozemská vláda, konkrétně ministerstvo zemědělství, zdravotnictví, sociální práce a sportu rozhodlo podpořit tuto myšlenku sociálního zemědělství, a to především za účelem podpory začlenění určité skupiny lidí do společnosti. Hlavní cílové skupiny, na které se zaměřovalo byli lidé s mentálním postižením a lidé s duševním onemocněním. Cílové skupiny jako dlouhodobě nezaměstnaní, lidé s historií užívání drog, lidé, kteří utrpěli syndrom vyhoření, děti nebo senioři byli postupně zapojovány do konceptu green care až v průběhu posledních několika let. Sociální zemědělství se stalo velkým fenoménem, který se šířil velkou rychlostí. V roce 1998 se v Nizozemí vyskytovalo 78 farem a v roce 2006

jich bylo až 720. Nejčastěji se v této oblasti vyskytují muži, není to však závazné pravidlo. Farmy jsou převážně soustředěné na trvalé travní porosty či zaměřené na mléčnou produkci. Až 86 % farem jsou farmy rodinného typu a 14 % jsou farmy založené na ústavní péči. Do farmy ústavní péče celkově dochází větší počet klientů přes týden, než je tomu u rodinných farem. Výsledky sociálního zemědělství v Nizozemí ukázaly, že sociální zemědělství přispívá ke zdraví zemědělců a jejich rodin díky zvyšující se kvalitě jejich života a ekonomické a sociální vitalitě ve venkovském prostředí. Aktivity sociálního zemědělství snižují nezaměstnanost ve svém okolí. Některé farmy (35 %) si už ani nedokážou představit svou činnost bez sociálního zemědělství, a to hlavně z finančních důvodů. Sociální zemědělství taktéž přispívá k vyšší kvalitě krajiny, protože zdroje svých příjmů nezaměřuje bezvýhradně na půdu a krajinu, jako je to u konvenčního zemědělství. V Nizozemí je sociální zemědělství v posledních letech zaměřeno na:

- přiblížení venkova městským oblastem
- rozšíření sítě sociálního zemědělství
- vybudovat dlouhodobě udržitelnou finanční strukturu sociálního zemědělství
- rozvinout vědecké důkazy pozitivních účinků sociálního zemědělství, přírody na zdraví a blahobytu člověka a určit zdravotně podporující účinky green care na jednotlivé cílové skupiny
- využívat farmy nejen kurativně, ale především jako prevenci (Di lavaco, 2009, s. 120-124)

Elings uvádí, že počet sociálních farem v roce 2012 už překročil 1000 a klientů, kteří pracují nebo bydlí na sociálních farmách je více než 15 000. Neopomíjející roli v tom hraje i celkový rozvoj Nizozemí, který se zaměřuje na rozvoj sociální a zdravotní péče. Snaží se více aktivně zapojovat lidi se znevýhodněním k rozvoji a zplnomocnění jich samotných k tomu, aby byli plnohodnotnými členy společnosti. V Nizozemí je zákon, který poskytuje obecné pojištění, které chrání nizozemce před potřebou speciální zdravotní péče (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten). Péče je poskytována „v naturáliích“ skrze ověřené instituce zdravotní péče, nebo může být klienty najata pomocí osobního rozpočtu jednotlivého klienta. V Nizozemí je velké množství farem, které jsou financovány právě osobními rozpočty klientů. Některé získávají finance přímo od institucí zdravotní péče, ve kterých klienti žijí. Je zde i malý počet farem, které jsou registrované jako samotná ústavní péče (Elings, 2012, s. 4-6).

1.3 Sociální zemědělství v České republice

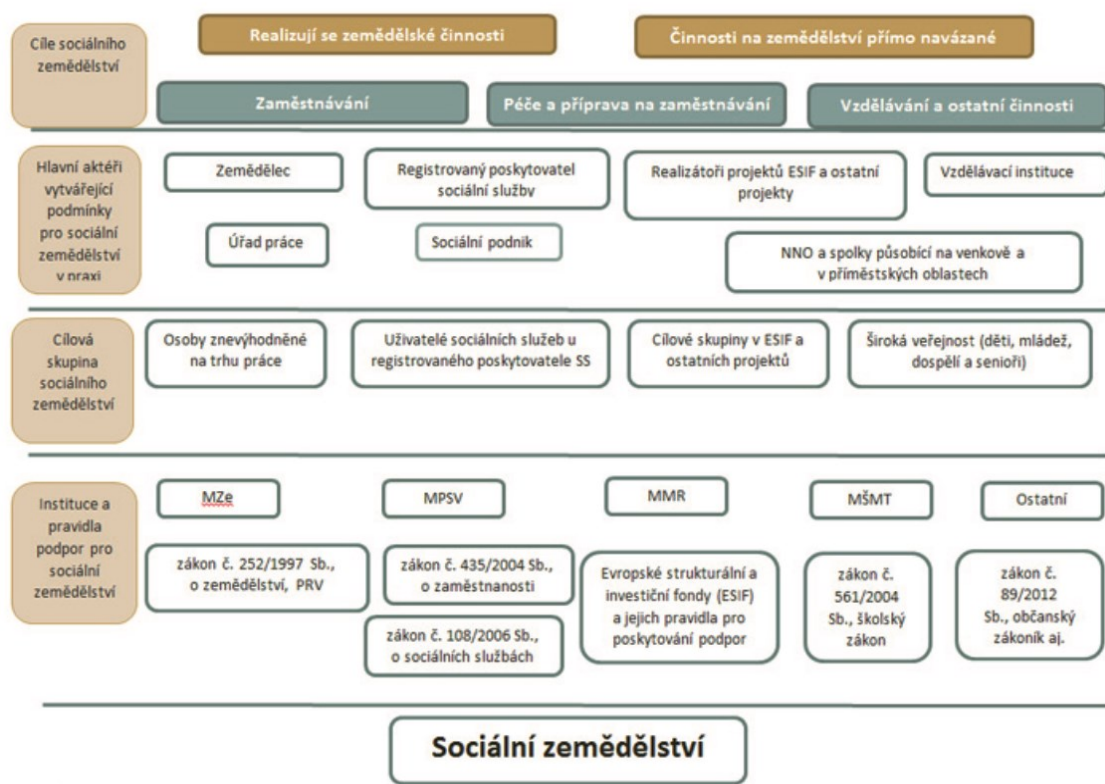
V prostředí České republiky je celková historie velice podobá té Evropské. Farmy do počátku minulého století bývaly místem, kde lidé s tělesným, mentálním postižením, nebo lidé s omezenými pracovními schopnostmi nacházeli uplatnění díky široké škále aktivit, které farma nabízí. Lidé byli více zapojení do dění na farmě a to díky rodinným vazbám či celkové zemědělské komunity. Důsledkem intenzifikace se sociální oblast farmy zcela eliminovala až zapomněla. V poslední době se ale začíná opouštět tento způsob hospodaření a extenzivní, ekologický způsob hospodaření se začíná opět zaměřovat i na sociální stránku farmy. V České republice je současná situace taková, že se testuje propojení sektorů sociální práce a zemědělství a zároveň se daří hledat finanční podpory ze zemědělské oblasti (Moudrý a kol, 2018, s.15-16)

Prostředí českého sociálního zemědělství se podle Hudcové a kol. rozděluje do tří skupin, kterým se na farmách dá věnovat:

1. integračnímu zaměstnávání osob se znevýhodněným vstupem na otevřený trh práce
2. faremní činnosti, která napomáhá přípravě do zaměstnání, pracovní rehabilitaci, terapii a poskytování sociálních služeb
3. vzdělávacím aktivitám pro znevýhodněné skupiny, školám, dobrovolníky a širokou veřejnost, za účelem podpory vztahů venkovských komunit a vztahu k venkovu (Hudcová a kol., 2019, s. 7).

Obrázek č. 2 nabízí schéma všech aktérů, kteří v České republice mají možnost zasáhnout a ovlivnit sociální zemědělství. Následující schéma umožňuje stručný přehled cílových skupin, pro které je koncept sociálního zemědělství určen. Jsou to především osoby znevýhodněné na trhu práce a uživatelé sociálních služeb, zejména těch, které jsou podle zákona o sociálních službách 108/2006 Sb. registrovány v registru sociálních služeb. Mohou to být cílové skupiny, které jsou podporovány v rámci evropského strukturálního a investičního fondu (ESIF). Sociální zemědělství se také zaměřuje na kontakt s veřejností a rozvíjí volnočasové aktivity a edukační aktivity pro děti, mládež, dospělé a seniory. Dále je zde i stručný přehled legislativy, která vymezuje prostředí a pole působnosti sociálního zemědělství. Je možné vidět, že soubor institucí, které zasahují svými nařízeními a zákony do oblasti sociálního zemědělství, je opravdu velký (Chovanec a kol., 2015, s.11-12).

Obrázek č. 2: Schéma sociálního zemědělství

Obrázek 2: Schéma sociálního zemědělství v ČR (Chovanec, Moudrý, Hudcová, 2015, s.14)

Shrnutí

První kapitola poskytla základní informace o konceptu sociálního zemědělství. Lze říci, že nelze přesně porozumět pojmu green care, aniž by se nevyjádřilo mínění tohoto slova. Vždy je totiž potřeba mít na mysli několik přístupů, které dohromady tvoří green care. Veliký potenciál tohoto konceptu spočívá ve využití práce téměř všemi cílovými skupinami. Dále je dobré být i seznámen s výhodami a limity daného konceptu. Pro příklad dobré praxe se hodí poohlédnout se za hranicemi České republiky. Nizozemí má bohatou historii a může být pro prostředí českého green care stále velkou inspirací. Je patrné, že v Nizozemí mají sociální zemědělství daleko vyvinutější a že existuje v podvědomí celé Holandské společnosti. V poslední části pak lze spatřit české pojetí green care, které je zde tvořeno kvalitní teoretickou základnou. Bohužel však stále chybí legislativní ukotvení pojmu sociálního zemědělství, a tak je pro jeho realizaci třeba mít velké množství znalostí zákonů a vyhlášek, které mohou způsobovat nepřekonatelnou bariéru pro běžného občana, který by o zavedení tohoto konceptu vůbec uvažoval.

2 Jak green care souvisí s cíli sociální práce

V souvislosti s kapitolou 1, ve které jsem popsal green care jako koncept se všemi jeho přístupy a situací jak zahraniční, tak českou, se v kapitole 2 zaměřím na sociální práci jako takovou. Sociální práce zde nejprve bude popsána obecně, bude představena její definice a následovně budou charakterizovány její cíle, na které se zaměřuje. V kapitole 2.2 bude představena specifika sociální práce, která může být realizována v prostředí sociálního zemědělství. Účelem této kapitoly je představení sociální práci jako takové a toho, jaké má propojení s konceptem sociálního zemědělství.

2.1 Sociální práce a její cíle

Pro pokročilejší zkoumání je nezbytné vymezení pojmu sociální práce. Následující odstavce zprostředkovávají možné definice a cíle sociální práce.

Mezinárodní federace sociální pracovníků (IFSW) definuje sociální práci jako prakticky založenou profesi a akademickou disciplínu, která usiluje o sociální změnu, rozvoj a sociální soudržnost za cílem zplnomocnění a osvobození lidí (IFSW, global definition of social work [online], vlastní překlad). Důležitým slovem v této definici je slovo „empowerment,“ který znamená zplnomocnění daného člověka či klienta k soběstačnosti. Sociální změna je zde především chápána jako změna podmínek, ve kterých dochází k sociálnímu vyloučení a vytlačování na okraj společnosti. Sociální rozvoj je dle IFSW založen na holistickém biopsychologickém a spirituálním posouzení situace klienta. Následující intervence je pak vedena optikou úrovní mikro, mezo, makro. Do celkové intervence jsou zapojeny veškeré mezioborové a různé vědecké systémy, které napomáhají k dlouhotrvajícímu a dlouho udržitelnému rozvoji jedince. Na tyto cíle pak velice úzce navazuje koncept green care (IFSW, global definition of social work, 2014 [online]).

Matoušek sociální práci popisuje jako ochotu pomoci druhému člověku a podporovat soběstačnost jednotlivce, skupiny a rodiny k tomu, **aby fungovali ve společnosti**. Dále Matoušek nabízí definici sociální práce jako: „Společenskovední disciplínu i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy, diskriminace určitých skupin, nezaměstnanosti aj.).“ (Matoušek, 2003, s. 213)

Český zákon o sociálních službách konkrétně nedefinuje pojem sociální práce jako takový. Zprostředkovává definici sociální služby, která apeluje na dva hlavní aspekty sociální sféry. Jsou to především podpora sociálního začleňování a předcházení jevu sociálního vyloučení a to prostřednictvím rozvoje samostatnosti a celkové motivace k činnosti v duchu důstojnosti každého člověka (zákon č. 108/2006 Sb.).

Cíl sociální práce

Cíl sociální práce se postupem času měnil tak, aby reagoval na potřeby dané doby ať už ve společenské, kulturní nebo historické rovině. Pokusy přesněji definovat cíle sociální práce byly neúspěšné a mnohdy až moc obecné.

Navrátil ve své publikaci *Teorie a metody sociální práce* dospěl k závěru, že základními kameny sociální práce je **sociální fungování** a **životní situace**. Jde především o to, že sociální pracovník, který vykonává sociální práci, nejčastěji intervnuje v situacích, kdy daný člověk není schopen dostatečně fungovat v situaci, kdy se vyskytne problém. Nejčastěji se jedná o situace, kdy klient nezvládá své role (rodiče, manžela, dítěte), které se průběhem života mění. Sociální pracovník zde musí být odborník, aby dokázal porozumět životní situaci klienta a pomohl mu zpět k navrácení jeho sociálního fungování (Navrátil, 2001, s. 10-14).

Zákon o sociálních službách se v §2 zaměřuje na zachování a podporu důstojnosti člověka za každou cenu. Stanovuje individuální potřeby každého klienta aktivním způsobem. Chce podporovat samostatnost člověka a motivovat ho k takové aktivitě, která by mu pomohla změnit jeho nepříznivou situaci a v každém případě podporovat sociální jeho začleňování. Celá sociální práce je pak zastřešena ochranou lidských práv a dodržováním základní lidské svobody (zákon č. 108/2006 Sb.). Vše zde zmíněné se dá taktéž považovat za cíle sociální práce stanovené českým zákonem.

2.2 Sociální práce v sociálním zemědělství

Způsobu výkonu a provádění sociální práce je v sociálním zemědělství nepřehledné množství. V následujících odstavcích bude stručně shrnuto, jakým způsobem sociální práce může být realizována a jakým způsobem je na ni nahlíženo.

V prostředí sociálního zemědělství je možné **realizovat sociální práci formou sociálních služeb**. Pro tento způsob práce je stěžejní zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Farma je zde chápána pouze jako prostředí, kde dochází k realizaci sociální služby

v situaci, kdy klient nezvládá svoji sociální situaci za podpory sociální integrace a prevence sociálního vyloučení (Hudcová a kol., 2018, s. 13).

Zákon č. 108/2006 Sb. rozděluje sociální služby na služby sociální péče a služby sociální prevence, které mohou být využívány i v prostředí sociálního zemědělství. **Služby sociální péče** mohou být:

- chráněné bydlení
- denní stacionář
- týdenní stacionář
- domov pro osoby se zvláštním režimem
- domov pro osoby se zdravotním postižením
- domov pro seniory (zákon č. 108/2006 Sb.)

Služby sociální prevence taktéž nachází možnost využití na sociální farmách. Mezi tyto služby lze zařadit tyto:

- sociálně aktivizační služby pro seniory osoby se zdravotním postižením
- sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi
- nízkoprahová zařízení pro děti a mládež
- domy na půli cesty
- služby následné péče
- sociálně terapeutické dílny
- terapeutické komunity
- sociální rehabilitace (zákon č. 108/2006 Sb.)

Vzhledem k tomu, že by se jednalo o zařízení poskytující sociální službu, tak je i povinnost naplňovat požadavky dle zákona č. 108/2006 Sb. v §88, kde je mimo jiné i povinnost naplňovat standardy kvality sociálních služeb, což s propojením zemědělského prostředí může být někdy komplikované (Hudcová a kol., 2018, s. 13).

Další alternativou sociální práce v sociálním zemědělství je **forma pracovní rehabilitace a integračního zaměstnávání**. Hudcová a kolektiv v návaznosti na tento způsob práce říkají: „Zatímco cílem sociálních služeb je zajistit pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení, v mnoha případech je i při podržení statusu uživatele sociálních služeb se zároveň připravovat na chráněný nebo otevřený trh práce. Ve vazbě na sociální zemědělství pak sociální farmu vnímáme jako prostor, kde uživatel sociálních služeb získává nebo si udržuje pracovní návyky, schopnosti a dovednosti, díky nimž, jak se předpokládá, se posléze lépe uplatní na trhu práce. Sociální farma se stává odrazovým

můstkem do dalšího života jedince, anebo místem, kde se jedinec se speciálními potřebami bude nadále pracovně uplatňovat.“ (Hudcová a kol., 2018, s. 17)

K rozvoji potenciálu klienta je možné využít podpory **pracovního asistenta** pro přípravu k zaměstnání. Tento asistent má funkci „průvodce“ pro klienta. Snaží se podporovat a rozvíjet sebedůvěru, ale zároveň dohlíží na splnění pracovní náplně. Využívá se také forma **ergoterapie**, kde dochází k procvičování denních aktivit. Ve spolupráci s úřadem práce je možné vytvořit **chráněné pracovní místo, přípravu na práci, nebo pracovní rehabilitaci**, kterou upravuje zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti. Další možností je založení **sociálního podniku**, který je cíleně zaměřen na zaměstnávání sociálně znevýhodněných osob (Hudcová a kol., 2018, s. 18-19).

Shrnutí

Z výše uvedeného je patrné, že propojení sociální práce a zemědělství je skutečně možné. Jejich společná myšlenka je posílení sociálního fungování, sociální začlenění, zpřístupnění farmy veřejnosti a posílení sociální stránky farmy na venkově. České prostředí umožňuje i legislativní zakotvení, avšak konkrétní zákon o sociálním zemědělství stále neexistuje. Sociální zemědělství pro sociální práci je zdrojem posílení pracovních návyků a začlenění klienta zpátky do společnosti. Farma nabízí i možnost činnosti sociální služby.

3 Zemědělství

Kapitola 1 uvedla způsob, jak lze zemědělství využít pro realizaci sociálního zemědělství zaměřující se na rozvoj člověka, který je z různých důvodů znevýhodněný ve společnosti. K tomu aby se vůbec tato myšlenka dala realizovat je nezbytné porozumět situaci českého zemědělství a tomu, jakým způsobem lze hospodařit. Proto v této kapitole bude stručně popsáno prostředí českého zemědělství. Nejdříve bude definován pojem zemědělství jako takový, ten je nezbytný k pokračování v teoretické části. Kapitola zkoumá prostředí českého zemědělství, na které pak bude navazovat praktický kvalitativní výzkum, jež by byl bez teoretického porozumění o stavu českého zemědělství stěží srozumitelný. Zemědělství bude pak rozděleno na různé typy zemědělství dle způsobu hospodaření, které budou podrobněji popsány a také zde bude české zemědělství rozděleno podle velikosti podniku na velké podniky, malé podniky a rodinné farmy.

3.1 Definice zemědělství

V české legislativě neexistuje definice zemědělství jako takového. Zákon č. 252/1997 Sb. o zemědělství pouze upravuje tvorbu podmínek k tvorbě zemědělské produkce. Vytváří podmínky k provádění společné zemědělské politiky a rozvoje venkova EU. Utváří také podmínky pro rozvoj venkova a formuluje jednotlivé zemědělské funkce, které podporují ochranu životního prostředí (zákon č. 252/1997, §1). V §2 pak zmiňuje podmínky pro podnikání v zemědělství a poskytuje definici zemědělského podnikatele: „Zemědělským podnikatelem podle tohoto zákona je fyzická nebo právnická osoba, která hodlá provozovat zemědělskou výrobu jako soustavnou a samostatnou činnost vlastním jménem, na vlastní odpovědnost, za účelem dosažení zisku, za podmínek stanovených tímto zákonem (...).“ (tamtéž, §2)

Ministerstvo zemědělství na svém webu taktéž neposkytuje definici zemědělství. Formuluje pouze zemědělskou výrobu: „Zemědělská činnost je nedílnou a stále základní složkou venkovského prostoru, který si zaslouží péči a podporu,“ (MZe, Zemědělská výroba [online]). Ministerstvo zemědělství také poukazuje na to, že zemědělství má stěžejní produkční funkci. Nelze však opomíjet, že dnes zemědělství také poskytuje veřejnosti ekologické společenské funkce a možnosti, které, jak uvádí, se snaží podporovat různými garanty a dotacemi (MZe, Zemědělská výroba [online]).

3.2 Typy zemědělství dle přístupu k hospodaření

V této podkapitole budou představeny typů zemědělství, které internetový web agrosver.cz rozděluje na konvenční, ekologické, precizní, integrované a biodynamické (Agrosver, druhy zemědělství [online]). Zmíněné rozdělení typu zemědělství umožňuje porozumění toho, že na způsob zemědělství existuje několik názorů a úhlů pohledů, které závisí především na jednotlivých zemědělci. Toto rozhodnutí pro způsob hospodaření s sebou nese určitá rizika i výhody, se následně zemědělec potýká.

Konvenční zemědělství

Konvenční zemědělství je jeden z přístupů k celkovému hospodaření. Je především založen na myšlence maximálního výnosu a ekonomického zisku z dostupných komodit. Z toho důvodu dochází k produkci určitých plodin, které jsou zpravidla geneticky upravené tzv. GMO (geneticky modifikované organismy). Využívá se maximální možné hnojení půdy a to k redukci utužení půdy (Agrosver, konvenční zemědělství [online]).

Tento typ zemědělství je často označován jako intenzivní zemědělství, nebo intenzifikace zemědělství. Václavík ve své publikaci uvádí tento pojem a poukazuje na to, jak tento způsob zemědělství negativně ovlivňuje krajinu. Uvádí, že až 40 % zemědělské půdy je ohroženo erozí a dochází k znečištění zdrojů vody. Také krajinnotvorné prvky byly zničeny a pastviny, nivy a louky jsou rozorány a odvodněny. Sám to pak potvrzuje a apeluje slovy: „Intenzivní zemědělství se vyznačuje monokulturním pěstováním tradiční krajové odrůdy plodin a plemena hospodářských zvířat jsou ohroženy.“ (Václavík, 2008, s. 2)

Půda není jediný možný prostředek intenzivního zemědělství. Může se to také týkat živočišné produkce. Jak uvádí odborný stavovský týdeník Zemědělec, tak se farmy obecně snaží dospět ke zefektivnění a zintenzivnění produkce a to především upravením krmiva a šlechtěním zvířat (Alterová, 2006 [online]).

Intenzivní zemědělství má obrovskou výhodu, že dokáže na malé ploše vyprodukovat opravdu velké množství produktu, ale za velkou cenu a to dopadu na ekosystém krajiny, který je smrtelně poškozován aplikací chemických prostředků. Dochází k poklesu druhů a celková fauna i flóra se mění (Pfiffner a Balmer, 2009, s.1-2). Toto tvrzení podporuje i pan Miroslav Kvapil, který ve svém internetovém článku *České zemědělství v digitální době* hovoří o tom, že české zemědělství nejvíce využívá formu intenzivního zemědělství. Využívá se velké množství hnojení a chemických prostředků k ochraně rostlin. To vše přináší veliký výnos, ale za cenu

drastického zatížení půdy, jejího zhutňování a poškození její biodiverzity (Kvapil, 2019 [online]). Můžeme také říci, že protikladem konvenčního zemědělství je ekologické zemědělství, které si podrobně popíšeme v další kapitole.

Ekologické zemědělství

Jedná se o způsob zemědělského hospodaření, které se snaží šetrně zacházet s životním prostředím za účelem naprosté eliminace používání jakýchkoliv chemických látek, kontaminace potravního řetězce a nepohody chovných zvířat (Václavík, 2008, s. 3).

V českém prostředí byl ustanoven stěžejní zákon č. 242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství, který upravuje jakékoliv ekologické hospodaření a jednotlivé pojmy jako jsou: ekofarma, ekologický podnikatel, bioprodukt atd. (zákon č. 242/2000 Sb.). Dalším dokumentem ekologického zemědělství je Vyhláška Ministerstva zemědělství č. 16/2006 Sb., kterou se provádí další opatření ze zákona o ekologickém zemědělství, zároveň také Úplné znění nařízení rady č. 834/2007 o ekologické produkci, které předchází nařízení komise č. 889/2008 a posledně nařízení komise č. 1235/2008 (MZe, 2012, s. 2).

Ekologické zemědělství si také stanovilo své cíle, které se snaží v současné době naplňovat. Urban a Šarapatka (Urban a Šarapatka, 2003, s. 23) popisují zmíněné cíle takto:

- Produkovat kvalitní potraviny a krmiva o vysoké nutriční hodnotě v dostatečném množství
- pracovat v co nejvíce uzavřených cyklech koloběhu látek, využívat místní zdroje a minimalizovat ztráty
- udržet a zlepšovat úrodnost půdy
- vyvarovat se všech forem znečištění pocházejících ze zemědělského podniku
- minimalizovat používání neobnovitelných surovin a fosilní energie (odmítnutí minerálních hnojiv a pesticidů a jejich náhrada uvědomělým využíváním biologických procesů
- kultivací plodin, nižší intenzitou obdělávání půdy, podporou aktivity půdních organismů a rozvojem kořenového systému plodin)
- hospodářským zvířatům vytvořit podmínky, které odpovídají jejich fyziologickým a etologickým potřebám a humánním a etickým zásadám
- uchovat přírodní ekosystémy v krajině, chránit přírodu a její diverzitu
- vytvářet pracovní příležitosti a tím udržet osídlení venkova a tradiční ráz zemědělské kulturní krajiny

- umožnit zemědělcům a jejich rodinám ekonomický a sociální rozvoj a uspokojení z práce. Důležitý apel na to, že ekologické zemědělství vyžaduje hluboký zájem a odpovědnost

Ekologické zemědělství má v sobě obrovský potenciál v tom, že se zaměřuje i na sociální stránku společnosti. V České republice se nejvíce zaměřuje na podporu zaměstnanosti a udržení obyvatel v ekonomicky či geograficky odlehlých regionech (MZe, ekologické zemědělství [online]). Ekologické zemědělství ze své podstaty potřebuje více pracovníků. Nevyužívají se zde žádné chemické postřiky či hnojivo a mechanizace je co nejvíce eliminována. Na zvýšené požadavky pracovní síly v ekologickém zemědělství jsou dva pohledy. Zastánci intenzivního/konvenčního typu zemědělství to chápou jako plýtvání pracovních sil, zatímco zastánci ekologického typu zemědělství v tom spatřují určitou přidanou hodnotu, za kterou jsou ochotni si i připlatit (Václavík, 2008, s. 7-8).

Precizní zemědělství

Jedná se o koncept, který je založený na přesném managementu zemědělského zásahu v pravý čas na správném místě. Dochází k tomu pomocí nových technologických prostředků, jako je satelitní navádění GPS (anglicky: global positioning system), které je přímo propojené s palubním počítačem traktoru a zprostředkovává tak online informace o pozici na pozemku. Další technologii využívanou v precizním zemědělství je DPS (dálkový průzkum země), který umožňuje prozkoumat půdu z dálky a získat informace její prostorové variabilitě. Mezi ostatní technologie patří i technologie dálkového snímání, které pořizuje fotografické záběry ze satelitu či letadla. Obsah živin a výskyt vody v půdě se jako jedny z půdních vlastností spolu s celkovým výnosem půdy monitorují pomocí monitorů a sklizňových senzorů, které získávají zcela přesná data (Management kvality pro všeobecné zemědělství, nedatováno [online]).

Tento přístup má mnoho přínosů. Jedním z nich je i přínos v omezování negativních dopadů na životní prostředí. Jedná se o případ, kdy precizní zemědělství umožňuje cíleně plnit ochranu přírody variabilním prováděním pěstitelských zásahů na daném místě, daným způsobem a v daném čase (Křen, 2015, s. 7-13) V rozhovoru pro deník Zemědělec dále uvedl spolu s dalšími kolegy, že nejvýznamnější přínos precizního zemědělství pro životní prostředí je omezení úniku nitrátů z půdy, dále pak snížení kontaminace zbytkových stop pesticidů v půdě, omezení přehnojování, omezení eroze, omezení kontaminace vod apod. (Křepela, 2010, [online]).

Integrované zemědělství

Integrované zemědělství může být s trochou nadsázky označeno jako hybrid mezi ekologickým a konvenčním způsobem hospodaření. Jedná se o způsob hospodaření, který se zaměřuje na ekologickou a ekonomickou složku v rostlinné i živočišné produkci. Aplikace chemických postřiků či hnojiv je co nejšetrněji realizována a také minimalizována preventivními opatřeními jako jsou odpovědné střídání plodin a výběru vhodných odrůd. Mezi cíle integrovaného zemědělství mezi cíli je rozumná ochrana životního prostředí. Jedná se především o zachování krajinytvorných prvků. Usiluje i o co nejlepší vyváženost ekologického a konvenčního způsobu živočišné produkce (Management kvality pro všeobecné zemědělství, nedatováno [online]).

Biodynamické zemědělství

Jedná se o myšlenkový směr založený Rudolfem Steinerem, který v sérii svých osmi přednášek přednášel o kosmických souvislostech zemědělství a širokospektrálním používání homeopatik pro podporu úrodnosti půdy, vitality rostlin, krmení zvířat a ochrany před škůdci. Jedná se o ekologické zemědělství. Hlavním cílem tohoto způsobu zemědělství je snaha posílit postavení zemědělce ve společnosti, podpořit úrodnost půdy a zlepšit vitalitu půdy, rostlin a zvířat. Celkovou filosofií tohoto přístupu je, že jednotlivá farma má individuálního ducha a řídí se čtyřmi principy: hmotným (půda), vitálním (rostliny), duševním (zvířata), duchovním (lidé). Vše je pak komplexně propojené. Nejdůležitější je ale půda, která musí být „oživena“ specifickými preparáty (Hradil, 2011, s. 6-9).

3.3 Typologie zemědělství podle velikosti podniku

Prostředí českého zemědělství lze rozdělit i podle dalších kategorií. Český statistický úřad nabízí rozdělení českého zemědělství podle ekonomické velikosti a podle právních forem.

Český statistický úřad ve své nejnovější publikaci z roku 2016 uvádí, jaké jsou **poměry ekonomické velikosti mezi velkými a malými obhospodařujícími zemědělskými podniky**. Udává, že v České republice jsou nejpočetnější malé zemědělské subjekty. Jedná se až o necelé dvě třetiny (60 %) ze všech zemědělských podniků u nás. Tyto malé zemědělské podniky ale obhospodařují pouze 5 % celé zemědělské plochy v České republice a produkují jen 4 % z celkového počtu hospodářsky chovaných zvířat. Dále tu pak máme velké zemědělské podniky, kterých je u nás podstatně méně. Statistický úřad uvádí, že velkých zemědělských podniků je pouze 7 %, za to ale obhospodařují obrovský počet zemědělské plochy, která činí

66 % celkové zemědělské plochy a produkuje 76 % dobytčí jednotky z celkového počtu hospodářských chovaných zvířat. Dále český statistický úřad dochází k potvrzení závislosti mezi právní formou zemědělského podniku a celkovou ekonomickou velikostí. Uvádí, že u **velkých zemědělských podniků** je více než polovina výskytu právnických osob (52 %) a u **malých zemědělských podniků** se vyskytuje až 66 % fyzických osob. (ČSÚ, 2016 [online]).

V tabulce č. 1 je možné i spatřit podrobnější informace z výroční zelené zprávy Ministerstva zemědělství, která rozděluje zemědělskou podnikatelskou strukturu na konci roku 2016 **podle právní formy**, nikoliv podle jejich velikosti, jak je uvedeno v předchozím odstavci (MZe, zelená zpráva 2016 [online]).

Tabulka č. 1: Podnikatelská struktura fyzických a právnických osob v zemědělství, stav koncem roku 2016

Právní forma	Počet podniků	Obhospodařovaná zemědělská půda		Obhospodařovaná orná půda		Průměrná výměra ²⁾	
		ha	%	ha	%	ha z. p.	ha o. p.
Fyzické osoby celkem	43 153	1 058 006	30,2	629 521	25,3	24,5	14,6
z toho - zeměd. podnikatelé³⁾	23 188	942 794	26,9	569 350	22,9	40,7	24,6
Právnické osoby celkem	4 451	2 446 448	69,8	1 861 501	74,7	549,6	418,2
v tom - obchodní společnosti celkem	3 609	1 747 714	49,9	1 298 460	52,1	484,3	359,8
z toho - spol. s r. o.	2 841	865 023	24,7	577 630	23,2	304,5	203,3
- a. s.	728	865 742	24,7	707 807	28,4	1 189,2	972,3
- družstva	517	668 740	19,1	545 882	21,9	1 293,5	1 055,9
- ostatní⁴⁾	325	29 994	0,9	17 160	0,7	92,3	52,8
Celkem	47 604	3 504 454	100,0	2 491 023	100,0	73,6	52,3

1) Zemědělsky aktivní subjekty s velikostními parametry odpovídajícími prahovým hodnotám AGC 2000.

2) Vypočteno za podniky obhospodařující zemědělskou půdu.

3) Zařazování zemědělských podnikatelů - fyzické osoby podle zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství.

4) Státní podniky, příspěvkové organizace aj.

Pramen: ČSÚ - Zemědělský registr

Zpracoval: V. Vilhelm (ÚZEI)

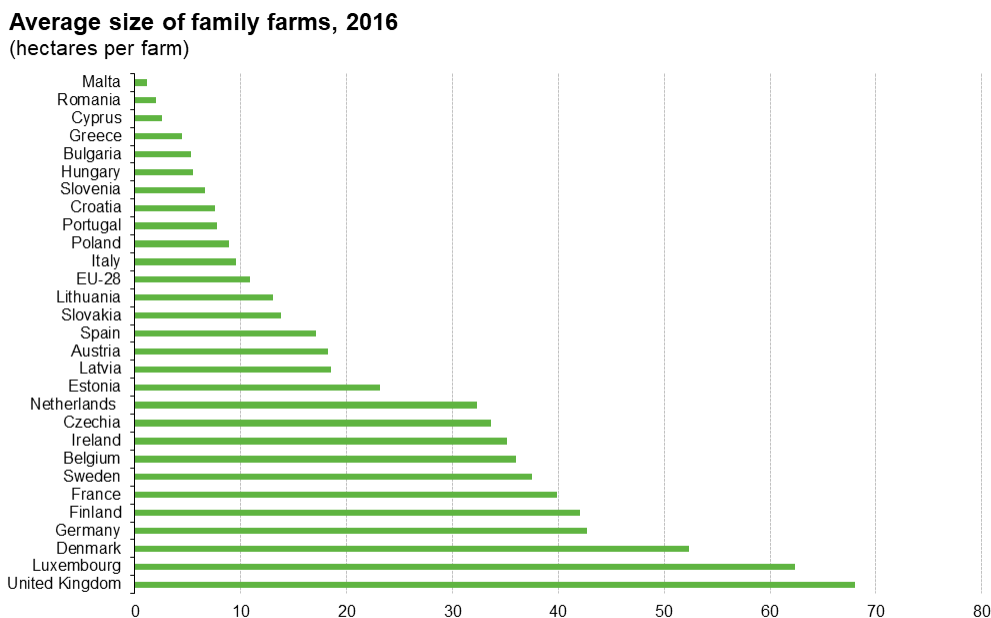
Tabulka č. 1: Podnikatelská struktura fyzických a právnických osob v zemědělství, stav koncem roku 2016

Rodinné farmy

Organizace pro zemědělství a výživu (FAO) definuje rodinné farmy jako: „zemědělský podnik, který je spravován a veden domácností a kde domácnost významně podporuje tuto práci na farmě.“ (Eurostat, 2016, vlastní překlad) Rozdělení rodinných farem může být následující: Farmy, mohou být malé, takové, ve kterých pracují pouze jen rodinní příslušníci a jsou uzavřené. Pak máme velké rodinné farmy, které spoléhají na různorodé zdroje příjmu. Zde pracuje mnoho lidí a rodinní příslušníci jsou spíše koordinátoři a vedoucí daného podniku (Eurostat, 2016 [online]).

Průměrná velikost obhospodařované výměry české rodinné farmy je přibližně 35 Ha, to zprostředkovává i tabulka č. 2 ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi.

Tabulka č. 2: Průměrná velikost rodinných farem, 2016

Source: Eurostat (Farm Structure Survey, 2016)

eurostat

Tabulka č. 2: Průměrná velikost rodinných farem, 2016

V českém prostředí pak tajemník asociace soukromého zemědělství ČR Jaroslav Šebek poskytuje svůj názor: „Význam rodinných farem na českém venkově již dnes v praxi dokazují tisíce našich členů, kteří se podílejí na zvelebení komunisty zdevastovaných zemědělských usedlostí, na rozvoji obcí, na výrobě lokálních potravin a zejména na takovém způsobu hospodaření, který nezhoršuje kvalitu půdy a zachovává její produkční potenciál do budoucna pro další generace. To je také základní podmínka potravinové soběstačnosti a důstojného života na venkově, který nemohou zachránit centrálně plánované dotace na obnovu toho, co průmyslové zemědělství s akcentem na minimální zaměstnanost bez vazby k místu podnikání postupně ničí,“ (Gorgoňová, 2018 [online]).

Shrnutí

Je patrné, že na scéně českého zemědělství máme několik trendů, které specifikují přístup k celkovému způsobu hospodaření v zemědělství. Ekologické zemědělství díky svému zaměření na **sociální stránku** svého prostředí nabízí velké využití pro koncept sociálního zemědělství. Dále je zřejmé, že existuje velký počet způsobů zemědělství v českém prostředí, což ukazuje na to, že zemědělství je velice roztržité a nekonzistentní a závisí hodně na jednotlivci. Pro sociální zemědělství má velmi pozitivní dopad to, že v prostředí českého

zemědělství máme mnoho farem a především rodinných podniků, ve kterých se naskytuje potenciální možnost využití konceptu green care. Vše ale závisí na zemědělské politice státu, která rozhoduje, které podniky a subjekty bude více podporovat.

4 Výzkumné šetření

V této kapitole se zaměřím na popis výzkumu a to, jakým způsobem jsem postupoval. Nejdříve představím svůj výzkumný cíl a výzkumné otázky. Dále popíši, jakou výzkumnou metodou jsem postupoval. Představím techniku sběru dat, výběr vzorku a to, jakým způsobem jsem rozhovory analyzoval a kódoval. Dále bude zmíněno, s jakými limity výzkumu jsem se během jeho realizace setkal.

4.1 Výzkumný cíl a výzkumná otázka

Můj hlavním záměrem bylo rozšířit povědomí o sociálním zemědělství. Vzhledem k tomu, že tento pojem a celkový koncept v mém okolí je velice neznámý, zajímalo mě, co si o něm lidé mohou myslet a jaké reakce může vyvolat. Výzkumnou otázkou práce je: **zjistit, jak soukromí zemědělci vnímají využití konceptu green care (sociálního zemědělství) na svých farmách.** Tuto otázku jsem si položil především proto, že na tuto problematiku zatím v akademické sféře nikdo nezaměřil. Názor soukromých zemědělců na toto téma by mohl pomoci celkovému rozvoji konceptu sociálního zemědělství v českém prostředí a pomoci neziskovým organizacím či státní správě pochopit problematiku soukromě hospodařících osob v propojení se sociální prací. Tento výzkum může vést k inspiraci jak soukromých zemědělců, tak sociálních pracovníků k zavedení tohoto konceptu. Na základě teoretické části práce je patrné, že teoretická základna opravdu existuje a pomohla mi formulovat výzkumné otázky, které jsem pak svým respondentům mohl položit při realizaci jednotlivých rozhovorů.

4.2 Popis výzkumné metody

Pro danou výzkumnou otázku jsem zvolil metodu výzkumu kvalitativního výzkumu a to z toho důvodu, že jsem se zaměřil na osobní názor jednotlivých zemědělců. Kvalitativní výzkum je nejvhodnější způsob získávání informací od respondentů především díky svým technikám sběru dat. Díky nim umožňuje detailní informace a dovolí tak odhalit určité fenomény. Velkou výhodou kvalitativního výzkumu je, že se i v průběhu realizace může upravovat. Pokládání otázky se mohou během výzkumného šetření měnit, avšak je zde i riziko, že výsledky mohou být snadno ovlivněny výzkumníkem a jeho přesvědčením (Hendl, 2005, s. 52-53). Pro eliminaci potenciálního ovlivnění výzkumu se proto budu snažit zde detailně popsat postupy, jak jsem výzkum realizoval.

4.3 Technika sběru dat

Jako techniku sběru dat jsem si zvolil polostrukturované rozhovory. Hendl uvádí, že polostrukturované rozhovory jsou střední cesta, která má jasnou strukturu a osnovu rozhovoru. Ví, jaký má účel, ale umožňuje respondentovi volně se vyjadřovat k otázkám, které mu jsou výzkumníkem pokládány (Hendl, 2005, s. 164).

Nejdříve jsem kontaktoval respondenty telefonickým způsobem. Dotázal jsem se, zda daný respondent už někdy slyšel o konceptu sociálního zemědělství. Pokud ano, pak jsem si konkrétně domluvil schůzku na určitý termín. Mnohdy ale daný respondent o konceptu sociálního zemědělství nikdy neslyšel. V tom případě jsem jej požádal, aby si prostudoval dokument, který mu zašlu na určitou e-mailovou adresu. Jednalo se o krátkou brožuru zpracovanou ministerstvem zemědělství, která stručně představovala koncept sociálního zemědělství. Brožura bude k dispozici v portfoliu výzkumníka při obhajobě bakalářské práce.

Dále jsem na příslušnou adresu zaslal i odkaz na krátké informační video pro případ časové tísně respondenta. Většina respondentů mi vyšla vstříc a byli ochotní se na dané dokumenty podívat. Avšak setkal jsem se i s odmítnutím, které bylo odůvodněné slovy, že nemá čas a že ho takové věci nezajímají. V situaci, kdy jsem volil takový přístup, jsem respektoval rozhodnutí daného člověka. Nejdříve jsem namítl argument, že daný koncept může mít pro něj jako zemědělce i nějaké výhody a možné využití k podpoře jeho/její činnosti na farmě. Pokud se však respondent působil a komunikoval spíše negativně a odmítavě, tak jsem jej k ničemu nenutil a snažil se kontaktovat dalšího respondenta, který by byl k provedení rozhovoru a k danému tématu otevřeněji diskutovat.

Jednotlivé respondenty jsem osobně navštívil a to po individuální domluvě s respondentem. Někdy v ranní, odpolední, ale i večerní hodiny. Velkou výhodou pro mě byla možnost vypůjčení si automobilu od svých rodičů a mohl tak být dostatečně flexibilní. Celkový počet respondentů pro tento výzkum bylo 9 osob.

Délka rozhovorů byla mnohdy realizována po dobu 30 minut. Důvod této délky bylo především to, že respondenti buď neměli dostatek času na rozhovor, nebo nevěděli tolik o dané problematice a z toho důvodu jsem se rozhodl rozhovor ukončit. Před jednotlivými rozhovory jsem se stručně představil a následně ústně požádal respondenta o povolení k audio záznamu pro následující zpracování informací. Osobně jsem se nesešel s žádným nesouhlasem.

4.4 Výběr výzkumného souboru

Výběr jednotlivých respondentů probíhal formou sněhové koule a účelového výběru. Technika sněhové koule podle Dismana spočívá: „Na výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny,“ (Disman, 2002, s. 114). Výhodnou této techniky je, že umožňuje jedinečným způsobem zkontaktovat výzkumnou populaci, která by byla jiným způsobem nepřístupná. Jednotliví respondenti se tzv. „nabalují na sebe“ jako sněhová koule (Disman, 2002, s. 114-115). Nebezpečí je ale v tom, že může nastat situace, kdy respondent neví, na koho dalšího by výzkumníka mohl odkázat.

Disman rovněž nabízí definici účelového výběru: „Je založen pouze na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno a o tom, co je možné pozorovat,“ (Disman, 2002, s. 112). Dále uvádí, že v případech, kdy je velice obtížná dostupnost k seznamu výzkumné skupiny, je volba účelového výběru jediným možným řešením. Důležité je mít na paměti, že účelový výběr nedovoluje přílišné zobecňování zjištěných poznatků. Nicméně zjištěné informace neznamenaají, že nejsou k ničemu (Disman, 2002, s. 112-113).

Jednotliví respondenti byli soukromí zemědělci, kteří pracují na území Olomouckého kraje. Podmínkou k výběru respondenta byla ochota se na dané téma bavit a také požadavek, aby byli otevření k novým věcem, nebo alespoň schopnost se o nových věcech bavit. Chtěl jsem, aby to byli lidé, kteří jsou aktivní, rozvíjí se a mají všeobecný přehled o dění na tuzemské i světové scéně.

Při výběru vzorku u mě nehrál roli věk, pohlaví to, jestli vlastní rodinnou farmu, nebo jestli vlastní velký podnik. Náboženské vyznání, velké množství zkušeností ani vysokoškolské vzdělání taktéž nehrálo roli při výběru výzkumného vzorku.

Níže zmiňuji otázky, které jsem pokládal jednotlivým respondentům.

Otázky pro respondenty:

1. Slyšel/a jste někdy o konceptu sociálního zemědělství?
2. A co si o konceptu soc. zemědělství myslíte?
3. Dokážete si představit, že byste na své farmě něco takového realizoval/a na své farmě?
4. Za jakých podmínek byste byl/a ochotný/á o tom přemýšlet/realizovat?
5. Myslíte si, že Vaše farma by měla co nabídnout znevýhodněným lidem?
6. Máte nějakou konkrétní cílovou skupinu, se kterou byste si představoval/a práci na své farmě?
7. Šel/a byste do tohoto konceptu sám/sama nebo byste preferoval/a spolupráci s neziskovou organizací/institucí, která by vše měla na starosti?

8. Kdyby za Vámi někdo přišel s konkrétní myšlenkou/projektem, který by se dal uskutečnit na vaší farmě, využil/a byste tohoto nápadu? Ano/ne a proč?
9. Jak je vaše farma chápána ve vašem prostředí?

4.5 Etické limity výzkumu

Při realizaci výzkumu jsem etiku výzkumu respektoval na maximální výši. Každý rozhovor byl vždy započat otázkou, zda respondent souhlasí s pořizováním audio nahrávky pro zcela osobní účely výzkumníka. Vždy jsem respondenta ujistil o tom, že jeho výpovědi zůstanou jen u mě a budou sloužit k zpracování dat výzkumu. Anonymita respondenta byla zaručena. Proto jsou jednotlivé výpovědi respondentů uvedené v kapitole č. 5 interpretace výsledku uváděny pod jménem respondent č. 1 až respondent č. 9.

Jako velký limit výzkumu je třeba zmínit to, že samotná realizace výzkumu záležela na osobní vůli a ochotě jednotlivého respondenta daný rozhovor realizovat a především prostudovat předem zaslané materiály. Během realizace rozhovorů se mě i někteří respondenti mimoděk „přiznali“ k tomu, že ani neměli čas se na zaslané dokumenty podívat a prostudovat je.

Dalším limitem výzkumu bylo to, že jsem člověk, který pochází ze zemědělského prostředí a téměř všichni moji sourozenci pracují v zemědělství. Díky tomuto faktu mou rodinu zná mnoho soukromých zemědělců a tato skutečnost se stala během prvotního kontaktování respondentů více klíčová než jsem očekával. Mnoho respondentů odpovídalo slovy: „Normálně bych takovej výzkumnej rozhovor odmítnul, ale protože znám Tvého bratra, tak to udělám.“ Je důležité si uvědomit, že známost byl mnohdy klíč, který mi umožnil se k finálním informacím výzkumu dostat v takovém množství a takové kvalitě.

4.6 Analýza rozhovorů a jejich kódování

Zpracovávání rozhovorů probíhalo přímým přepisem informací z nahrávacího zařízení. Následně jsem díky programu MAXQDA rozčlenil text podle jednotlivých kategorií a kódů, které vyvstaly z analýzy dokumentu. Kategorií z výzkumu vyvstalo velké množství, proto jsem se rozhodl je rozdělit do tří kapitol, které jsou detailněji popsány v kapitole č. 5. Pro kódování jsem si vybral metodu otevřeného kódování, které nejbližše popisuje způsob, jak jsem s informacemi pracoval.

Pro otevřené kódování je dle Hendla typické, že výzkumník postupně prochází poznámkami, které získal v terénu a jednotlivé informace třídí k další analýze. Je možné kódovat jedno jediné slovo, větu či celý odstavec. Důležité je snažit se vytvořit co nejobecnější kategorie, aby se pak co nejjednodušeji vytvořila finální teorie výsledku výzkumu (Hendl, 2005, s. 247).

5 Interpretace výsledků

Při zpracování dat z rozhovorů mi vyvstalo několika témat, které jsou dále rozděleny do několika kategorií. Objevená témata jsem rozdělil do následujících kapitol: nejprve představím výpovědi respondentů na téma, jaké je jejich povědomí o sociálním zemědělství a jaká je jejich individuální představa o konceptu sociálního zemědělství (kapitola 5. 1). Dále pak představím nároky a požadavky pro zavedení konceptu sociálního zemědělství dle osobního názoru jednotlivých respondentů na jejich farmách. Jedno z dalších témat bude osobní postoj a praktická proveditelnost konceptu sociálního zemědělství z pohledu farmáře. Budou zmíněné i cílové skupiny, se kterými by si farmáři představovali pracovat a na závěr budou zmíněna průřezová témata farmářů související s myšlenkou sociálního zemědělství v českém prostředí.

5.1 Povědomí a představa o konceptu sociálního zemědělství

V této kapitole se zaměřuji na prvotní kontakt s myšlenkou o sociálního zemědělství a zajímám se o to, jaký je obecný názor respondentů na koncept sociálního zemědělství. Z rozhovorů mi vyvstaly následující kategorie: *(Ne)setkal/a se s konceptem sociálního zemědělství, Způsob prvotního seznámení s konceptem sociálního zemědělství, názor na koncept sociálního zemědělství, vnímání využitelnosti konceptu SZ.*

a) (Ne)setkal/a se s konceptem sociálního zemědělství

Z rozhovoru vyplynulo, že někteří zemědělci již o konceptu sociálního zemědělství slyšeli.

„Slyšel jsem o tom. Pod tím si představuju zaměstnávání lidí s hendikepou. Když se nemohou uplatnit běžně, tak se upraví ty podmínky farmy, aby tam mohli chodit.“ (Resp. č. 8)

„Ano, slyšel. Tento pojem je mi znám.“ (Resp. č. 3)

„Jó, už jsem o tom slyšela.“ (Resp. č. 4)

Jeden z respondentů měl i zkušenost, kdy o konceptu sociálního zemědělství neslyšel, ale o zaměstnávání hendikepovaných v zemědělství ano.

„Občas to bývá, že v nějaké té lokalitě či obci bývá nějaký člověk, co je sociální případ a ty farmy ho využívají a ten člověk je spokojený, že má třeba nějakou práci. Ale není to legální.“ (resp. č. 2)

Většina z respondentů bohužel o sociálním zemědělství nikdy neslyšela. Často jsem já, jako výzkumník byl první člověk, od kterého slyšeli o sociálním zemědělství. Následující citace jsou toho důkazem.

„No já nevím, nikdy jsem se o tom nějak nezajímala. Nikdo mě nic takového neřekl.“ (Resp. č.5)

„Nikdy jsem o sociálním zemědělství neslyšela. Jako občas si čtu nějaké dokumenty, ale že by to bylo vyloženě pojmenované jako sociální zemědělství, tak to ne.“ (Resp. č. 2)

„Oficiálně jako že by byl nějaký program, tak to jsem nikde tady v okolí neslyšela.“ (Resp. č. 2)

a) Způsob prvotního seznámení s konceptem sociálního zemědělství

U respondentů, kteří kladně odpověděli na výše položenou otázku, se tak mnozí o sociálním zemědělství dozvěděli různými způsoby. Často to byli rodinní příslušníci, média nebo různé dotační tituly.

„Slyšel jsem o tom od svého bratra. Že tento koncept funguje, že spíše se projevuje v zahraničí.“ (Resp. č. 1)

„Poprvé jsme o tom slyšeli, jak jsme se dívali s manželem na ten seriál Český Venkov, jak tam byli lidi na té farmě. Kde to byla asi nějaká charita, co se starala o postižené. Ale u nás nic takového prostě není.“ (Resp. č. 2)

„Slyšel jsem o něm v rámci nějakých dotačních titulů ze SZIFu (státní zemědělský intervenční fond). To si myslím byl první kontakt, kdy jsem se o tom doslechl. Myslím si, že to byl začátek tohoto 7letého rámce společné zemědělské politiky, takže cca 6 let.“ (Resp. č. 3)

„Už nedokážu říci kde. Všude je toho spousta, poslouchám hodně rozhovorů a asi fakt nevím. Hodně se o tom zajímám. Hodně mě zajímají názory laiků o zemědělství, takže vím, že jsem na to narazila.“ (Resp. č. 4)

U lidí, kteří negativně odpověděli na výše položenou otázku: „Slyšel/a jste někdy o konceptu sociálního zemědělství?“, tak své tvrzení odůvodnili následujícími slovy.

„Tak, jako podle mě se nikdo o to nezajímá. Jak farmář, tak veřejná široká veřejnost. Prostě o to nejeví zájem, a proto se to neřeší. Kdyby jedna, nebo druhá strana o to měla zájem, tak je to pak veřejně známé.“ (Resp. č. 7)

„No já nevím, nikdy jsem se o tom nějak nezajímala. Nikdo mě nic takového neřekl, takže nevím proč. Prostě to tak je.“ (Resp. č. 5)

b) Názor na koncept sociálního zemědělství

Velké množství respondentů si myslí, že pojem sociální zemědělství je nový pojem, který není moc veřejně známý. Vnímají, že v zahraničí něco takového asi funguje, ale v České republice se jedná o velmi zdlouhavý proces pro zavedení tohoto konceptu. Někteří si myslí, že zavedení konceptu sociálního zemědělství v našem prostředí ani není reálné a nedokáží si to představit. Jiní jsou i této myšlence otevření a přemýšleli by i o možnosti zavedení sociálního zemědělství. Respondent č. 3 charakterizoval sociální zemědělství jako pomoc při zpětné integraci do společnosti.

„Beru to jako nějakou sociální pomoc nějaké skupině lidí, která má nějaký smysl, aby se ti lidi dostali zpátky třeba do nějakého pracovního procesu, začlenění se do mainstreamové skupiny lidí, aby nebyli na tom okraji společnosti a v tom si myslím, že je hlavní úkol toho SZ.“ (Resp. č. 3)

Jedna z respondentek i poskytla názor, který komplexněji popisuje funkci sociálního zemědělství ve společnosti následujícími slovy:

„Neznám přesnou definici, ale sama si pod sociálním zemědělství představuji, že to zemědělství by fungovalo jako dřív za doby našich babiček. Že si většina lidí bude produkovat sama potraviny. To znamená, že se vrátí k tomu, že v každé obci bude někdo, kdo bude produkovat ty potraviny pro tu jednu obec. (...) Prostě větší zapojení lidí, napříč věkem, napříč vzděláním, protože to vidím i jako nutnost. Může za to ta kolektivizace od padesátých let. Protože se zemědělství odtrhlo od takového toho běžného života. A člověk, který žije dneska, tak nemá reálnou představu o tom, jak se produkují potraviny a má zkreslené představy o tom, jak by to mělo být. Takže si myslím, že by se měli zapojovat a snažit se zapojit co největší část veřejnosti, aby so co nejvíce informovalo a více je do toho zemědělství zainteresovat.“ (Resp. č. 4)

c) Využitelnost sociálního zemědělství

Při dotazování respondentů jsem zjistil, že z jejich pohledu nezáleží na tom, jestli je to rodinná farma či malý podnik. Záleží spíše na tom, jak je daný podnik zaměřený. Pokud se jedná o typický zemědělský podnik zaměřený na maximální výdělek, tak zde se sociální zemědělství nedá využít.

„Pokud je to podnik, kde se dělají jen 4 plodiny, tak to asi bude horší do zapojení dalších lidí. (...) Je to úplně jedno, jestli je to malá nebo velká farma. Spíše jako to zpracování, ta přidružená výroba. Jako do první fáze zemědělství vůbec nepouštět. Jako ta polařina, to ne. Ale spíše ta přidaná hodnota těch českých výrobků a tam je ten potenciál.“ (Resp. č. 8)

„Jestliže totiž zemědělec chce své podnikání vést tvrdě jako že byznys, tak si myslím, že tento koncept mu nic nepřinese.“ (Resp. č. 1)

Dále si respondenti myslí, že sociální zemědělství by se dalo všude využít, kdyby byly eliminovány či splněny podmínky (viz kap. 5. 2). Zemědělci nejvíce zmiňovali to, že sociální zemědělství se dá využít především v situacích a podmínkách, které vyžadují lehkou manuální práci. Respondent č. 3 zmiňuje, že využití sociálního zemědělství má i blahodárné účinky na samotné klienty. Jedná se o zisk pracovních návyků a podpora dalšího vzdělávání. Také podpora zdravého sebevědomí a motivace zde podle respondentky č. 5 hraje svojí roli.

„Pracovní návyky. Aby si ten člověk uvědomil, že možná nic není zadarmo aby zjistil, že každá práce musí být nějak ohodnocena a že nemůže furt spoléhat jen na ten stát a ten sociální systém. Aby se začal sám o sebe starat. Myslím si taky, že by to mělo být vzdělávací. Myslím si, že tam patří i velká část. Ať už od malých dětí a nějaké základní školy, aby to mohli vidět, jak to zemědělství funguje. Co ta každodenní činnost na farmě přináší a jak to tam vůbec vypadá. To, co mi v současné době připadá, že lidi z města mě připadají, že jsou odtrženi od toho zemědělství a tady si myslím, že to sociální zemědělství, které v mnohých případech není založeno jenom na té produkci, na tom zisku, ale je založené na tom, jak to vůbec vypadá na venkově a to zemědělství, tak tohle by ti “měšťáci” mohli využít a vidět, jak to je.“ (Resp. č. 3)

„Myslím si, že to pro ně má přínos. Že jim to třeba zvedne sebevědomí. Přínos to pro ně určitě je. Myslím, že to je o té lehčí práci, která není fyzicky náročná. Jo, když to bude nějaké to pěstování zeleniny. Kvítka, něco takového jako opravdu lehká práce. Určitě nebudou

nakládat pytle, chytat v halách kuřata, což vyžaduje velkou fyzickou námahu, ale ta práce třeba na sadech, sázet stromky, ořezávat je. Určitě ti lidi mají nějakou motivaci.“ (Resp. č. 5)

5.2 Požadavky pro zavedení sociálního zemědělství

Kapitola přináší formulované podmínky a bariéry pro zavedení konceptu sociálního zemědělství do praxe českého zemědělství tak, jak je zmiňují jednotliví respondenti. Jedná se o taková témata jako *přílišná mechanizace v zemědělství, nedostatek pracovních sil v zemědělství, administrace v zemědělství a bezpečnost práce, motivace, vzdělání a zázemí jednotlivých farem.*

a) Přílišná mechanizace v zemědělství

Jako velký limit v realizaci sociálního zemědělství zemědělci vnímají to, že v jaké formě se současné zemědělství realizuje, tak se pracuje s velkými, složitými a drahými stroji, které by hendikepovaní nedokázali ovládat. Zemědělci by měli strach takové stroje svěřit do rukou lidem, kteří potřebují speciální dohled. Díky přílišné mechanizaci se manuální práce na farmě téměř nevyskytuje. Souvisí to samozřejmě s velikostí farmy.

„Skoro všechno už dělají stroje. A lidi ovládají ty stroje. Pak pro lidi, kteří jsou nějak hendikepovaný, tak není možný je pustit k takovým strojům. Taková ta klasická manuální práce na naší farmě není. Takže to se tak týká určitě nějakých těch malých farem, který by bylo krásný, kdyby vznikly.“ (Resp. č. 4)

„Dnes jsou všude velké stroje, velké traktory. To konvenční zemědělství je všechno ve velkém, mega.“ (Resp. č. 5)

„Ona celková ta práce v zemědělství je jiná. Pracujete se stroji za milióny. Jedna chyba vás může stát strašné peníze.“ (Resp. č. 9)

b) Nedostatek pracovních sil v zemědělství

Respondentka č. 4 zmiňuje v souvislosti s přílišnou mechanizací na farmě i další fakt. Jedná se o fakt, který se v poslední době velmi palčivě objevuje v českém zemědělství, a to je problematika nedostatku pracovních sil v zemědělství. Chybí lidé, a proto jsou zemědělci nuceni mechanizovat. Respondenti č. 2 a 7 tento jev ještě více potvrzují.

„Protože kdo by to s něma dělal. Vždyť tomu dnes nikdo nerozumí. Vždyť nikdo neumí ani vidle vzít do ruky, natož to ukázat nějakému hendikepovanému. Takže pro mě to je dost nereálnej projekt do tý doby, dokud nebude víc zdravých lidí v tom zemědělství a budou schopný se o ty lidi vůbec starat a budou jim chtít pomoci. Jsem četla, že dobrovolnictví je docela rozšířené, ale problém je, že ten dobrovolník nic neumí. Chce se třeba starat o starý lidi, ale vůbec neví, co to obnáší. Potřebuje dalšího člověka, kterej se mu bude věnovat. No a stejné to je tak v tom zemědělství. Jako bohužel, ale zemědělec se nemá čas starat. Jako nám s manželem se ten koncept líbí, ale my tady nemáme jediného člověka, který by se nad rámec svých povinností mohl starat o někoho a pomáhat mu. Bylo by to prostě skvělý, nám by se to moc líbilo, ale není to možný.“ (Resp. č. 4)

„Pracovníci v zemědělské výrobě nejsou, a proto jsem tu sám a vše stojí na mě. Takže každá pomoc by tu byla vítaná.“ (Resp. č. 7)

„Tím mluvím za bratra, protože s tím má čím dál větší problém, že na ty sezónní práce potřebuje minimálně 10 až 14 lidí a to většinou chodí nějaký starší paní z jejich vesnice, ale ty lidi už prostě nejsou. S tím je velký problém. Proto to bratr řeší tím, že to musí víc mechanizovat, když ta lidská práce není, tak co se dá dělat.“ (Resp. č. 2)

c) Bezpečnost práce a administrace v zemědělství

Při realizaci rozhovorů se vyskytla témata bezpečnost práce a administrace v zemědělství. Zemědělci mají obavy z toho, že zavedení konceptu by přinášelo ještě větší administrativní zátěž. Rovněž se obávají, že zajištění bezpečnosti práce pro znevýhodněné by byl velký problém. Zmiňují, že zemědělství je velkou rizikovou oblastí v rámci pracovního úrazu. Respondentka č. 9 zmiňuje i problematiku dotační politiky, která je dle ní špatně nastavená.

„Ale jak říkám, největší strach mám z toho, jak to administrativně všechno zaštitit, aby to bylo v pořádku. Já už jsem si zažila dost kontrol a ono v tom eku už tak těch kontrol je dost. Mám třeba 6-8 kontrol ročně a člověka to hrozně ubíjí a pak si říkám jakej má důvod to všechno dělat. Furt za mnou chodí úředníci a vyloženě se snaží hledat chyby. Snaží se načapat člověka na hruškách a furt je to takové sebeospravedlňování a bojím se, že s tou sociální politikou, že to bude takový hodně podobný. (...) My tady třeba řešíme bramborovou brigádu a to by nebyl problém, to není těžká práce, ale může se stát, že prostě dojde k nějakému zranění, nebo máme tu staré stroje, které nejsou moc spolehlivé, nebo aby si tu někdo neskřípl prst, nebo něco takového. Holt, není to sranda no. Nevím, možná se toho zbytečně bojíme.“ (Resp. č. 2)

„Bezpečnost práce není vůbec vyřešená na českých farmách. Vy ho nemůžete dát ke zvířatům, nemůžete ho dát do manipulátoru, vy ho nemůžete dát nikam. Vy mu můžete dát kafe do ruky a dones ho odtud tam a můžete doufat, že se po cestě neopaří.“ (Resp. č. 9)

„Ale my ten projekt musíme nejdříve zaplatit ze svého a pak až za dva roky nám na účet přijdou teprve ty dotace. My bychom potřebovali, aby to bylo naopak. Nejdříve přišly ty prachy, udělali to. Udrželi stanovené podmínky a pak by nám ty prachy nechali. Teď to funguje tak, že já jdu pro úvěr, platím jak mourovatá a dva roky se třesu, než mi ty peníze na účet přijdou.“ (Resp. č. 9)

d) Vzdělání a motivace

Respondent č. 1 se jako jeden z mála při rozhovoru zmínil, že pro realizaci sociálního zemědělství je nejdůležitější osobní motivace pro tento koncept. Jedná se o celkové smýšlení a nastavení člověka. Jako další důvod pro zavedení sociálního zemědělství se respondent č. 3 zmínil, že by byla osobní zkušenost s některým blízkým, kde by sociální zemědělství tomuto člověku pomohlo.

„Myslím si, že hlavní motivace pro tuto myšlenku sociálního zemědělství je osobní nasazení, nebo taky, že člověk chce přidat takovou přidanou hodnotu tomu svému podnikání, k tomu svému zemědělství.“ (Resp. č. 1)

„Možná, kdyby se v rodině někdo ocitl v takové skupině obyvatel na pokraji světa, nějaké svízelné situaci, finanční, zdravotní, nebo jakékoliv nějaké jiné. Tak možná by tohle mě více do tohohle zatlačilo.“ (Resp. č. 3)

Jako další podmínku pro zavedení sociálního zemědělství na farmě mi opět resp. č. 1 zmínil, že vzdělání by pro něj bylo to první, co by si chtěl doplnit, než by s realizací sociálního zemědělství vůbec začal. Chtěl by mít přehled o dané problematice a více do ní proniknout.

„Takže opravdu bych potřeboval nejdříve vzdělání, pak to, jak to má všechno dostatečně probíhat. Zjistit si komunitní plán sociálních služeb, jestli by se takového tady vůbec mělo dělat, jestli by to vůbec bylo podporovaný, jestli bych na tuto aktivitu našel nějakou podporu zvenčí, protože zase, proč bych to jinak dělal.“ (Resp. č. 1)

e) Zázemí farmy

Velká bariéra napříč všemi respondenty se zde objevilo téma nepřipravenosti a absence zázemí farmy pro přebývání klientů na farmě. Zemědělci mnohdy pracují sami, nebo v rodině a nemají prostory, které by mohly nabídnout více lidem. Nedokáží si to moc představit a obávají se velkých investic, které by musely být vloženy do nejisté budoucnosti. Nebyli si jistí, jestli by se jim ta investice vůbec vrátila.

„Dále je problém, že se do práce sami nedostanou, takže byste je museli přivést a zase odvézt. Museli by to být lidé, bez nějakého pohybového postižení a né nemohoucí. Muselo by to být bezbariérové. Bylo by to tak 10 000 věcí, který bychom museli udělat a vůbec bychom nevěděli ten efekt.“ (Resp. č. 9)

„Muselo by se udělat hodně, protože já nemám žádné zaměstnance a nějaké to zázemí. Muselo by to vybudovat zázemí a musely by se udělat nějaký činnosti určené jen pro SZ. Že by nemohli dělat vše, co běžný pracovník by dělal.“ (Resp. č. 8)

„Jak by to tu vypadalo, protože tady nic není zařízeného, nemáme tu žádné ubytování, nemám tu nějaké místo, kde by se mohli schovat, kdyby bylo nějaké nepříznivé počasí atd.“ (Resp. č. 1)

5.3 Realizace sociálního zemědělství na jednotlivých farmách

Poslední kapitola týkající se přímo realizace sociálního zemědělství z pohledu zemědělců na jejich farmách přináší témata jako: *okruhu cílových skupin*, které by zemědělci preferovali na svých farmách. Dále pak příklady *osobních zkušeností zemědělců se zaměstnáváním cizích osob*, konkrétní odpovědi na *přímou realizaci sociálního zemědělství*, a téma *spolupráce s jakoukoli institucí*.

a) Cílové skupiny

Dle zemědělců by si na své farmě nejvíce představovali práci se seniory a dospívající mládeží. Naopak zaměstnávání lidí s hendikepou vzbuzuje spíše obavy z bezpečnosti práce a nebezpečí nějakého poranění při práci.

„No asi hlavně to, aby ti lidi byli bezpeční. Ani o nějaký bývaly trestance bych měla strach, protože asi většinu času bych tu s nimi byla sama a mám tu malý děti. Asi abych se nemusela bát, že kdyby náhodou by měli nějaký psychický atak nebo něco takového, ale jinak

je to asi jedno. Nebo nějaký schizofreniky, jinak asi nikoho konkrétně nepreferuji. Máme i zkušenost se známými s nějakými alkoholiky a toho bych se asi nebála. Myslím, že bychom byli i schopni nastavit nějaký podmínky tak, aby se tady nedostali k alkoholu.“ (Resp. č. 2)

„S mladými lidmi v dětských domovech. Nebo s důchodci. A rozhodně bych nedokázal pracovat s lidmi, co jsou na pracáku, Protože 99 % lidí co jsou na pracáku znovu jít do práce, režimu nechce jít. Mám to odzkoušené. Jen zneužívají systém. Ještě jsem nenarazil na někoho, kdo by to skutečně bral tak že se chce vrátit do práce.“ (Resp. č. 7)

„Spíše jsme přemýšleli, že pro nějaký lidi lehce postižený bychom vymysleli nějaké ty úkony. Takoví ti, co mají zdravý ruky. Mají fyzickou sílu. Dokázali by 6 hodin pracovat a zvládali by lehký pracovní úkony. Že by pracovali dva tři dny v týdnu a docházelo by cca 5 lidí. (...) Ono třeba i důchodci by tu našli uplatnění. To není jenom o nějakých znevýhodněných lidech. Spousta seniorů nikoho nemá a jsou rádi, že mají nějaký výlet a i oni by byli rádi nějak nápomocni. Třeba rodiny o ně nemají zájem a oni si ještě nechtějí připadat, že jsou k ničemu.“ (Resp. č. 9)

„Mě se hrozně líbí dva koncepty. Mít tady školku pro děti a k tomu mít seniory, takový malinkatý domov důchodců. A aby prostě měli společně ty slepice, králíky a aby společně fungovali. Tak to by se mi úplně strašně líbilo. Ale nevím, jestli se nám to někdy podaří. Manželovi se zase líbí práce s mladistvými, těmi, co jsou nějakým způsobem problematictí, jsou třeba závislí, tak pro ně mít takový hospodářství, aby s nimi mohl dělat.“ (Resp. č. 4)

b) Osobní zkušenost

Mnoho zemědělců má osobní zkušenost se zaměstnáváním, nebo alespoň zkušenost s nějakou cizí osobou či institucí, která je v kontaktu s farmou. Jsou to buď přátelé, kteří využívají farmu v rámci svého volného času jako např. ustájení koně a jeho trénování na farmě. Jedná se taky o člověka z obce, který byl známý jako „sociální případ“ a farmu mu byla jediným způsobem co za manuální práci dostane nějaký peněžní obnos. Někdy jde i o zkušenost s nějakou institucí např. školou, která využívá farmu jako edukativní místo pro své žáky. Bohužel respondent č. 6 má i negativní zkušenost se zaměstnáváním cizího člověka na farmě.

„Protože ve finále, když si to tak vezmu, tak na své farmě za velice symbolický peníz tady mám kamarádku, která tu má koně a funguje to tak, že jsme si tady nastavili určité mantinely, hranice a funguje tady úplně sama a vzájemně si vyhovujeme. Ona tu chce mít ustájené koně a já jí to tu umožňuju, protože se mi to nějakým způsobem líbí a vím, že to tady k

té farmy i historicky patřilo. Takže mě se to líbí a i třeba tak nějak by mohla fungovat nějaká ta spolupráce s nějakou neziskovou organizací.“ (Resp. č. 1)

„U nás tu máme takového chlapíka, který není na úřadu práce a prakticky je jako bezdomovec. Protože by neměl z čeho žít, tak občas nám zavolají, jestli náhodou pro něho nemáme o víkendu práci, tak mi tady pomáhal zatloukat kůly na ohradníku, protože my to jinak musíme s manželem dělat sami. Takže kdyby se někdo takový třeba našel, tak bychom za to byli určitě rádi.“ (Resp. č. 2)

„Na druhou stranu tady nějak spolupracuju se základní školou, kde máme dohodu a jednou, dvakrát za rok sem přijedou podívat se na tu farmu nebo na statek. Aby poznali, jak to tady vypadá, jak vypadá obilí ječmen a pšenice, že to mlíko je od krávy a né z krabičky.“ (Resp. č. 3)

„Pak jsme měli taky druhýho brigádníka. Ten zase popíjel. Ale když jsme si ho vzali, byl starší. My jsme to s ním zkusili. Nechtěli jsme, aby pil 14 dní, možná měsíc jsme ho měli a to byl dobrej. Dělal i s traktorem, rád i pracoval rukama. Vrchol byl, když jsme dávali bejky na jatka. Potřebovali jsme jeho pomoc a on se nám ztratil a tak jsem pro něj šel do obchodu a prodavačka ho schovala a tvrdila, že tam není. Tak jsme se museli rozloučit. To je sociální politika. My jsme se mu snažili pomoci a ostatní se nám ještě vysmáli. Tak jednou s náma vydrbal a hotovo.“ (Resp. č. 6)

c) Realizace

Při rozhovoru vyšlo jasně od většiny respondentů to, že na svojí farmě by se realizaci sociálního zemědělství nebránili, ale ani by se do něj za každou cenu nehrnuli. Aktivit by zde bylo na některých farmách dost. Někdy ale o realizaci sociálního zemědělství nechtěli slyšet díky své předešlé osobní zkušenosti se zaměstnáváním znevýhodněných osob. Další by nechtěl něco takového realizovat na své farmě, protože sociální zemědělství není typ hospodaření, kterým by se chtěl zabírat.

„Za mě to není o tom, co by ch musel udělat, ale spíše bych musel najít vhodnou práci a náplň dne pro daného člověka. Pokud by někdy přišel a měl zájem a řekl, co chce dělat, tak může. Tady je široké spektrum. Může se věnovat rostlinné výrobě, živočišné výrobě. Sám od sebe že bych to začal řešit, tak to ne. Jen kdyby někdo přišel.“ (Resp. č. 7)

„Přemýšleli jsme o tom. Že bychom je vzali do mlékárny na nějakou stereotypní činnost jako zavírání, plnění a podobně. Ale zatím jsme se prostě rozhodli, že svých problémů máme zatím dost, abychom to zvládli a že zatím nejsme schopní to těm holkám v mlékárně udělat. (...)

Občas mám na dopoledne postižený děti a jsem z toho úplně vyřízená. My jsme to i řešili v mlíkárně, že bychom je vzali na nějaké jednoduché úkony. A oni nám řekli, že jsou vyřízení kolikrát z toho, že to třeba něco nějaké paní nejde, natož tam mít někoho postiženého. Protože oni fakt potřebují toho člověka. To není jednoduchý. Na to ty provozní nejsou vůbec naučený.“ (Resp. č. 9)

„Otázka je, jestli bych to vůbec chtěl udělat. Moje představa je taková, že bych si měl hledat nějaké svoje následovníky a vidím to v mých dětech. A já sám o tom hospodaření mám takovou představu, že bych ani nechtěl mít zaměstnance. Takže nevím, jestli jsem zrovna ten pravej, kdo by se tím chtěl zabývat.“ (Resp. č. 3)

d) Spolupráce s institucí

Kromě jednoho respondenta se všichni shodli na tom, že kdyby opravdu chtěli realizovat sociální zemědělství na své farmě, tak by preferovali spolupráci ať už s nějakou neziskovou institucí, nebo s městem či obcí, aby na to nebyli sami. Vnímají, že nemají čas, energii ani vzdělání viz kap. 5. 2 výše.

„Možná by bylo jednodušší to vzít opačně, aby to nešlo od těch zemědělců, ale od těch lidí, co nějak pracují s těmi hendikepovanými. Aby řekli, hele my tady máme postižených pět lidí, kteří mají nějaká znevýhodnění, ale oni by mohli dělat. A oni by nám řekli, že je šikovnej na to a na to a mohl by jít tam a tam. To by bylo úplně nejlepší. Protože oni ty lidi znají. Nemáme čas a my nemáme energii. Momentálně potřebujeme, aby spíše ty neziskovky, nebo úřady sami řekli, že tady mají nějaký lidi a těm firmám je sami nabídli. Tak to bude muset být. My je neznáme. My nejsme na to proškoleni a ani já bych nevěděla, jak bych s těma lidma jednala.“ (Resp. č. 9)

„Jestli to vede nějak charita nebo tak, protože ti zemědělci sami asi nechodí a neshání ty lidi, nebo jakým způsobem to funguje, ten koncept. Jako do budoucna bychom se tomu nebránili. Jako kdyby nás nějaká oslovila s tím, že hele tady máme pár lidí, kteří by potřebovali vzít po nějaký ochranný křídla a aby nám pomáhali tady na statku, tak to by nebyl žádný problém.“ (Resp. č. 2)

„Myslím si, že do takového projektu je potřeba, aby zasahovaly i nějaké projekty zvenčí. Tím mám na mysli státní správu, aby se do toho projektu zapojila a i co mám za zkušenosti z podáváním projektů, tak je zde typicky zapojována i nějaká strategie zemědělské politiky, vybrat nějaké to sociální zaměření a na to pobírat dotace a tak.“ (Resp. č. 1)

5.4 Shrnutí výsledků

Při realizaci výzkumu jsem se zaměřil na otázku: **jak soukromí zemědělci vnímají využití konceptu green care na svých farmách**. Dá se říci, že jejich pojetí sociálního zemědělství je více méně známé. Zemědělci, kterým je pojem sociálního zemědělství znám, se o tomto konceptu dozvěděli nejčastěji od svých rodinných příslušníků, nebo osobním seberozvojem sledováním dokumentů na internetu, či kontaktem různých dotačních titulů vypsaných státním zemědělským intervenčním fondem.

Jejich názory na nový koncept sociálního zemědělství jsou spíše pozitivní. Myslí si, že sociální zemědělství má nějaký smysl, který může pomoci jak skupině znevýhodněných lidí, tak i široké veřejnosti přiblížit činnost farmáře na farmě a vše, co zemědělství obnáší. Je zde i povědomí o tom, že sociální zemědělství přináší jisté benefity pro klienty, které by jinde těžko získávali. Jedná se o získání pracovních návyků, podpory zdravého sebevědomí a motivace, dalšího vzdělávání v prostorách farmy. V kapitole 3. 3 jsem zmiňoval, že rodinné farmy by mohly být místem, které by mohlo být více otevřené pro realizaci sociálního zemědělství. Zemědělci si myslí, že spíše záleží na celkovém hospodaření farmy a na tom, jakým směrem je farma orientovaná. Může se jednat o farmu, která je neochvějně zaměřená na maximální výdělek a tudíž je i velmi mechanizovaná a nenabízí jakýkoliv prostor pro zaměstnání hendikepovaného člověka. Nebo se může jednat o farmu, která se tolik nezaměřuje na byznys, není tolik mechanizovaná a vyžaduje větší manuální práci jako například ekologické zemědělství. Právě u této druhé možnosti se zemědělci vyjádřili, že je velký potenciál využít jakoukoliv cílovou skupinu pro zaměstnávání na farmách.

Dále z výpovědí respondentů vzniklo velké množství dat, které vedlo ke vzniku kapitoly 5. 2 požadavky pro zavedení sociálního zemědělství, kde jsou vyjmenovány hlavní obtíže a rizika, která podle zemědělců představují hlavní bariéru pro realizaci sociálního zemědělství v českém prostředí. Poukazovali na to, že v zemědělství je **velké množství mechanizace**, která někdy vyžaduje odborně vzdělané zaměstnance a odpovědnost za drahé stroje, kterou se zemědělci obávají svěřit do rukou znevýhodněným lidem. Další bariéru spatřují v tom, že **české zemědělství trápí velký nedostatek pracovníků v zemědělství** tudíž by chyběli lidé, kteří by se ze strany zemědělců mohli věnovat dohlížení na klienty, kteří nejsou tak soběstační a samostatní. Dále zemědělci vnímají, že **současná dotační politika v zemědělství je špatně nastavená** a upřednostňovali by nejdříve dodávku peněz a pak realizaci projektu, nikoliv naopak, jak je to v současné době. Mezi další limity či požadavky pro realizaci sociálního zemědělství zemědělci formulovali patří to, že je **nutné vzdělání** v této oblasti dříve, než by

došlo k samotnému uskutečnění sociálního zemědělství. Navíc zemědělci zmínili to, že jejich farmy nejsou v žádném případě připraveny, aby někdo sociálně znevýhodněný mohl na jejich farmu docházet. **Nemají vybudované žádné zázemí**, které by mohli klientům poskytnout.

Z výzkumu vyplývá, že **farmáři mají osobní zkušenost** se zaměstnáváním určitých znevýhodněných lidí na své farmě. Někteří mají pozitivní zkušenost, jiní naopak mají negativní zkušenost, která ovlivnila celý jejich postoj k zaměstnávání někoho dalšího. Mnohdy si zemědělci díky pomoci nějakému sociálně znevýhodněnému člověku v obci získali pouze posměch či pomluvy za to, že využívají hendikepovaného člověka jako levnou pracovní sílu na farmě. Zemědělci jsou i často v kontaktu s nějakou školou, která občas farmu navštíví a stráví tam nějaký čas využitím výuky. Co se týče realizace sociálního zemědělství na konkrétních farmách, tak by se zemědělci do konceptu sociálního zemědělství sami nehrnuli. Pokud by už o zavedení sociálního zemědělství uvažovali, **volili by jakoukoliv možnou spolupráci** s neziskovou organizací, či jakýmkoliv subjektem. Sami vnímají, že nemají dostatek kapacit, aby tuto „novotu“ sami realizovali a vedli.

Pro sociální práci je zde několik pozoruhodných prvků, které by sociální pracovníci mohli využít. Jedná se především o to, že zemědělci jsou otevření k této myšlence, pokud by jim s tím někdo pomohl. Je zde velká příležitost v tom, aby se navázala užší spolupráce se zemědělci. Mezi zemědělci panuje strach z toho, že by vše museli zařizovat sami a sociální pracovníci by je mohli vyvézt z omylu, že to tak není. Mají obavy, které z velké míry pramení z neznalosti jako například obava z bezpečnosti práce. Existuje mnoho nástrojů sociální politiky, o kterých zemědělci nemají ani tušení, jako je příspěvek na zřízení pracovního místa pro OZP a příspěvek na zapracování či pracovní rehabilitace ze zákona č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti, díky kterým by samotní zemědělci dosáhli na určitou finanční podporu. Bohužel ani pojem sociální podnikání není u zemědělců známý. Přitom právě tato forma podnikání je nejvíce nakloněná k implementaci sociálního zemědělství v českém prostředí.

Závěr

Má bakalářská práce se zaměřovala na téma sociálního zemědělství, které se v České republice začíná pomalu dostávat do povědomí společnosti. Ve své teoretické části jsem se zabýval pojmem sociálního zemědělství. Hledal jsem jeho definici a vše, co se dá označit za sociální zemědělství. Stručně jsem představil, jak se sociální zemědělství realizuje v Nizozemí a v České republice. Sociální zemědělství je především spojení dvou světů a to světa zemědělství a sociální práce. Tyto dva celky jsem pak podrobněji popsal v oddělených kapitolách, které byly zaměřeny na ty oblasti, které jsou spojovacím článkem pro koncept sociálního zemědělství.

Druhá polovina práce představovala kvalitativní výzkum, který byl vedený polostrukturovaným rozhovorem. Výzkumný vzorek byli soukromí zemědělci na území Olomouckého kraje, kteří byli díky účelovému výběru a technice sněhové koule ochotní podělit se o svůj názor na výzkumnou otázku, která byla koncipována následujícími slovy: **jak soukromí zemědělci vnímají využití konceptu green care na svých farmách.**

Z výzkumu vyplynulo, že zemědělci vnímají koncept sociálního zemědělství jako smysluplný, avšak sami by se do realizace tohoto konceptu nehrnuli. Mnoho soukromých zemědělců mé zkušenost se zaměstnáváním místních lidí v obci, kteří by jinak obtížně hledali místo a uplatnění na trhu práce. Díky velké mechanizaci a kolektivizaci v minulém století došlo k velkému odtržení zemědělství od běžného života ve vesnici a mnoho zemědělců se i uzavřelo před jakýmkoliv kontakty s okolím výjimkou byznysu. Vnímají, že atmosféra českého zemědělství se změnila a uvědomují si, že je třeba se více otevřít společnosti a obnovit vztahy mezi místními. Bohužel se zemědělci setkávají i s nepříjemnými situacemi, které jejich podnikání a kontakt s okolím jenom stěžují. Vesnice se v současné době mění na rekreační střediska lidí, kteří přijíždí z města odpočinout si a hluk strojů na poli či slepice se stávají obtěžujícím prvkem, který je třeba eliminovat. Nedostatek pracovních sil a mnohdy obtížná administrativa v zemědělství jsou další problémy, které soukromí zemědělci musí řešit.

Tyto informace jsou klíčové pro sociální pracovníky, kteří mohou navázat kontakt se soukromými zemědělci a využít současné situace v českém zemědělství v důsledku nedostatku pracovních sil pro vytvoření pracovního místa. Posílilo by se jejich sociální fungování, které by farma společně se sociálními pracovníky mohla jednotlivým klientům nabídnout. Sociálně znevýhodnění lidé tak mohou najít nový způsob trávení času, který by mohl vést ke zlepšení jejich sociální situace. Zapojení znevýhodněných lidí do života na farmě by mohlo pomoci znovu oživit vztahy na vesnicích a sblížit více subjektů, které jsou si v současné době cizí.

Bibliografický záznam:

Agriculture statistics - family farming in the EU. *Eurostat: Statistics explained* [online]. 2019 [cit. 2020-02-28]. ISSN ISSN 2443-8219. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agriculture_statistics_-_family_farming_in_the_EU

ALTEROVÁ, Libuše. Zemědělství a životní prostředí. *Zemědělec* [online]. 2006 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.zemedelec.cz/zemedelstvi-a-zivotni-prostredi/>

DI LACOVO, Francesco a Deirdre O'CONNOR. 2009. *Supporting policies for Social Farming in Europe: Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. Firenze: Arsia. ISBN 978-88-8295-107-8.

DISMAN, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.

Druhy zemědělství. *Agroserver* [online]. 2020 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: https://www.agroserver.cz/zemedelstvi_v_kostce/druhy-zemedelstvi

Ekologické zemědělství. *Eagri* [online]. 2020 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/zemedelstvi/ekologicke-zemedelstvi/ekologicke-zemedelstvi/>

ELINGS, Majorleine. *Effects of care farms: Scientific research on the benefits of care farms for clients* [online]. Wageningen UR: Plant Research International, 2012 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/wp-content/uploads/2017/10/effects-of-care-farms-elings.pdf>

Global definition of social work. *IFSW* [online]. 2020 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

GORGONOVÁ, Šárka. Pro svět je podpora rodinných farem prioritou. A co my? *Asociace soukromých zemědělců* [online]. 2018 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.asz.cz/cs/aktualne-z-asz/pro-svet-je-podpora-rodinnych-farem-prioritou-a-co-my.html>

HENDL, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-736-7040-2.

HINE, Rachel, Jo PEACOCK a Jules PRETTY. *Care farming in the UK: Evidence and Opportunities* [online]. Colchester: University of Essex, 2008 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/wp-content/uploads/2017/10/care-farming-in-the-uk-essex-uni-report.pdf>

HRADIL, Radomil. 2011. *Co je biologicko-dynamické zemědělství*. Praha: PRO-BIO LIGA. ISBN 978-80-904223-4-6.

HUDCOVÁ, Eliška, Jan MOUDRÝ, Tereza VESELÁ a Tomáš CHOVANEC. 2019. *Sociální zemědělství a podnikání v českých regionech*. Praha: Ministerstvo zemědělství. ISBN 978-80-7434-488-6.

HUDCOVÁ, Eliška, Tomáš CHOVANEC a Jan MOUDRÝ. 2018. *Sociální práce v sociálním zemědělství: Metodika III*. České Budějovice: Centrum pro komunitní práci jižní Čechy. ISBN 978-80-87809-53-2.

HUDCOVÁ, Eliška. 2015. *Sociální zemědělství: inovace pro sociální práci*. Praha (bakalářská práce): Karlova univerzita, Evangelická teologická fakulta, Katedra sociální práce.

CHOVANEC, Tomáš, Eliška HUDCOVÁ a Jan MOUDRÝ. 2015. *Sociální zemědělství - představení konceptu*. Ministerstvo zemědělství. ISBN 978-80-7434-213-4.

Konvenční zemědělství. *Agroserver* [online]. 2020 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: https://www.agroserver.cz/zemedelstvi_v_kostce/druhy-zemedelstvi/konvencni

KŘEPELA, Jiří. Precizní zemědělství a jeho přínosy. *Zemědělec* [online]. 2010 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.zemedelec.cz/precizni-zemedelstvi-a-jeho-prinosy/>

KVAPIL, Tomáš. České zemědělství v době digitální. *Česko v datech* [online]. 2019 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.ceskovdatech.cz/clanek/126-ceske-zemedelstvi-v-dobe-digitalni/#article-content>

Management kvality pro všeobecné zemědělství: Charakteristika zemědělství. *Mendelova univerzita v Brně* [online]. nedatováno [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: http://web2.mendelu.cz/af_291_projekty2/vseo/print.php?page=4793&typ=html

MATOUŠEK, Oldřich. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-549-0.

MOUDRÝ, J., HUDCOVÁ, E., CHOVANEC, T. 2018. *Možnosti rozvoje sociálního zemědělství u poskytovatelů sociálních služeb. Metodika I*. České Budějovice: Centrum pro komunitní práci jižní Čechy

MOUDRÝ, Jan, Eliška HUDCOVÁ a Tomáš CHOVANEC. 2018. *MOŽNOSTI ROZVOJE SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ U POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB: Metodika I*. České Budějovice: Centrum pro komunitní práci jižní Čechy. ISBN 978-80-87809-51-8.

NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman. ISBN 80-903070-0-0

NAVRÁTIL, Pavel. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman. ISBN 80-903-0700-0.

NEUDERT, Lubomír a Vojtěch LUKAS. 2015. *Precizní zemědělství: technologie a metody v rostlinné produkci*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-311-0.

PIFFNER, Lukas a Oliver BALMER. *Ekologické zemědělství a biodiverzita* [online]. 2. aktualizované vydání. Bioinstitut, 2010 [cit. 2020-02-28]. ISBN 978-80-87371-09-1. Dostupné z: <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads/download/link/id/578/?ref=1>

PÍCHOVÁ, Karolína. 2019. *Současná podoba sociálního zemědělství v České republice*. Brno (diplomová práce): Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociální politiky a sociální práce.

Právní předpisy pro ekologické zemědělství a produkci biopotravin [online]. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012 [cit. 2020-02-28]. ISBN 978-80-7434-059-8. Dostupné z: http://eagri.cz/public/web/file/262824/Pravni_predpisy_EZ_10_9.pdf

SEMPIK, Joe, Rachel HINE a Deborah WILCOX. 2010. *Green Care: A Conceptual Framework: A Report of the Working Group on the Health Benefits of Green Care*. Loughborough: Centre for Child and Family Research: Loughborough University. ISBN 978-1-907382-23-9.

Struktura zemědělských podniků vyjádřená ve třídách ekonomické velikosti. *Český statistický úřad* [online]. 2016 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/79535242/27016818k02cz.pdf/eaf95599-31e7-4865-9dff-2f59fcd59f02?version=1.1>

URBAN, Jiří a Bořivoj ŠARAPATKA. 2003. *Ekologické zemědělství: učebnice pro školy i praxi I. díl*. Praha: MŽP. ISBN 80-721-2274-6.

VÁCLAVÍK, Tomáš. *Ekologické zemědělství a rozvoj venkova* [online]. Brno: Spolek poradců v ekologickém zemědělství ČR, o.s., 2008 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: http://www.bio-info.cz/uploads/download/EZ_a_rozvoj_venkova.PDF

ZÁKON č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108> [cit. 28. 2. 2020].

ZÁKON č. 252/1997 Sb. o zemědělství. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1997-252> [cit. 28. 2. 2020].

Zemědělská výroba. *Ministerstvo zemědělství* [online]. 2020 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/zemedelstvi/zemedelstvi.html>